

TANULMÁNYOK

MAGYAR INTERNACIONALISTÁK SZEREPE A VOLGA MENTI ÉS A SZIBÉRIAI HARCOKBAN 1918 NYARÁN

Józsa Antal

Fél évszázada, hogy az orosz földön folyó harcokról érkező jelentésekben említés történt a magyarokról. E hírt az antant háborús sajtója fanyalogva vette át. Azt szándékozott ugyanis bizonyítani, hogy a Vörös Hadsereget német vezérkari tisztek irányítják, a harcokban pedig német hadifoglyok vesznek részt. Ez az állítás a japán és az angol—amerikai partraszállást volt hivatva a világ közvéleménye előtt igazolni. A helyszínről érkező tudósítások viszont arról szóltak, hogy Szibériában, a Bajkál környékén és más harc-tereken elesett vöröskatonák között az oroszok mellett többnyire magyarok „halálceduláit” találják az előrenyomuló ellenforradalmi és intervenció csapatok.

Jelen tanulmányunkban az internacionalisták — főleg a magyarok — 1918 nyarán betöltött katonai szerepéről kívánunk néhány jellegzetes epizódot bemutatni. A fő figyelmet a Szibériát átszelő vasútvonal mentén lefolyt harcokra fordítjuk. A belső forradalmi erők, elsősorban a munkásság mozgósítása, kiképzése és harcbavetése keleten, amely ekkor a szovjetköztársaság fő frontja volt, időt vett igénybe. A csehszlovák hadtest lázadása, melyet rövidesen követett a jaroszlavli, moszkvai, szimbirszi, livnii és asztrahányi ellenforradalmi felkelés, váratlanul érte a fiatal munkás-paraszt államot. Katonai erejének nagy részét a német csapatokkal szemben létrehozott biztosítási övben összpontosította, jelentős erőket használt fel Gyenyikin és Krasznov csapatai ellen Dél-Oroszországban. Azonnal harcbavethető kiképzett tartalékokkal alig rendelkezett.

Az élelmezési nehézségek a gabonafeleslegek rekvirálásának fokozását követelték, ami érezhetően növelte a középparasztság ingadozását. A hadsereg kiegészítésének fő forrása a munkásosztály volt. Addig, amíg a középparasztság soraiban határozott fordulat nem állt be, s még nem mutatott készséget a szovjethatalom fegyveres támogatására, amíg nem fejeződött be a mozgósított munkások katonai kiképzése, a hadifoglyok közül kikerült internacionalistáknak — köztük a magyaroknak — a Vörös Hadsereg harcoló állományában jelentős szerep jutott.

Az ellenforradalmárok katonai helyzete sem volt ekkor valami rózsás. A parasztság mozgósítására tett kísérletek csődöt mondtak. Ebben az időben a legszervezettebb és legharcképesebb erő — mely az antant rendelkezésére állt — a csehszlovák hadtest volt. A szövetségesek elhatározták,

hogy a magasabbegységnek Vlagyivosztokon keresztül tervezett elszállítását a franciaországi arcvonalra nem szorgalmazzák, sőt ezt a Habsburg monarchia hadifoglyaiból szervezett önkéntes alakulatot használják fel váratlan támadásra a szovjethatalom megdöntése érdekében. Ehhez azonban a légió egyszerű katonáinak — akik még május elsejét a szovjet dolgozókkal együtt ünnepelték — félrevezetésére volt szükség. Egy szűk ellenforradalmi tiszti csoport elterjesztette, hogy a szovjet kormány meg akarja akadályozni a Franciaországba tervezett utazást, s a fegyverek egy részének leadására vonatkozó utasítás — amely máskülönben egy márciusi egyezményben rögzítve volt — azt célozza, hogy a szovjet hatóságok mint hadifoglyokat akarják őket az Osztrák—Magyar Monarchiának átadni, ahol a csehszlovák önkéntesekre hadbíróság és halálos ítélet vár.

Az ellenforradalmárok hírverése szerint a csehszlovák egységeket — a német vezérkar állítólagos utasítására — felfegyverzett német és magyar hadifoglyok szerelik le és kísérik haza. Ez az álhír helyt kapott az antant-hatalmak sajtójában s a csehszlovákoknak a német hadifoglyoktól való megmentése az amerikai, angol és japán távolkeleti intervenciójának egyik gyakran hangoztatott ürügye lett.

E kritikus és robbanásig feszített légkörben az ellenforradalmároknak különösen kapóra jött a cseljabinszki incidens.

A csehszlovák hadtest lázadása

Május 14-én egy Omszkból hazatérő osztrák—magyar hadifoglyokat szállító szerelvény futott be a cseljabinszki vasútállomásra, ahol a csehszlovák hadtest 3. és 6. ezredének szerelvényei vesztegeltek. Ekkor már javában folyt a hadtest egységeinek vasúti szállítása Vlagyivosztok kikötője felé. A hadifoglyok szerelvényéről valaki a csehszlovákok felé dobott egy öntöttvas kályhalábat, amely halálosan megsebesítette az egyik éppen szerelő munkát végző légionáriust.

A csehszlovákok megállították a vonatot és három vagonból kiterelték a hadifoglyokat. Közöttük kilencet megsebesítettek, egyet pedig — név szerint Johann Malikot, akit egyesek magyarnak, mások pedig csehnek tartottak s előzőleg megtagadta a légióba való belépést, amikor őt fenyegetések kíséretében erre felszólították — szuronnal ledöfték. A cseljabinszki szovjet azonnal megkezdte a légionáriusok és a hadifoglyok konfliktusának kivizsgálását. Az önbíráskodó önkénteseket őrizetbe vették.

A felkorbácsolt nacionalista szenvedélyek hatására a légionáriusok kiszabadították társaikat. A kis erővel rendelkező cseljabinszki szovjet nem tudott ellenállni. A csehszlovákok birtokba vették az állomást és az ott található hadianyagot. Szétverték a város helyőrségében szolgálatot teljesítő internacionalista osztagot is, amelynek Kiss Sándor hódmezővásárhelyi illetőségű őrmester volt a parancsnoka.¹

A csehszlovák hadtest alakulatainak küldöttei a május 20-án kezdődő kongresszusukra Cseljabinszkban gyűltek össze. A hadtest vezetése az itt megalakított háromtagú katonatanács — tagjai Vojcehovský, Čeček és Gajda — kezébe került. Az említett tisztek szoros kapcsolatban álltak az orosz ellenforradalmi pártokkal és a francia vezérkarral. Vezetésükkel előre kidolgozott terv szerint május 25-én a Penzától Irkutszkgig húzódó vasútvonal men-

¹ Hadtörténelmi Intézet Levéltára (a továbbiakban HIL.). Szegedi hadbíróság, 1918. 6880. sz. ú. 595. cs.

tén a csehszlovák ezredek, a helybeli burzsoáziával és tisztekkel együttműködve, birtokba vették a fontosabb közlekedési csomópontokat. A Cseček parancsnoksága alatt álló csoport a Tambov—Penza vonalszakaszt, Vojcehovský ezredei Cseljabinszk körzetét, Gajda alakulatai pedig a Kurgántól Irkutszkiig terjedő vonalszakaszt szállták meg. A csehszlovák csapatok keleti csoportja még a felkelés előtt elérte a Távol-Keletet és néhány hétig semleges magatartást tanúsított.

A lázadás körzetében a Vörös Hadseregnek harcképes erői alig voltak, s hiányoztak a riadóztatható tartalékok is. A csehszlovák hadtest létszáma ekkor meghaladta a 45 000 főt. A hozzájuk csatlakozó fehérgárdistákkal együtt a lázadók száma 60 000 körül mozgott.

Úgy tűnt, hogy a Moszkvába és Petrográdra vezető út nyitva áll az ellenforradalmárok előtt. Ekkor sok múlott azon, hogy az egymástól nagy távolságra levő csehszlovák ezredeknek sikerül-e, s ha igen mikor egyesülniük egy ökölbe, amelynek csapását 1918 tavaszán és nyarán a forradalom fő bázisai aligha kerülhették volna el.

Az első napokban és hetekben a lázadás minden terhét a helyi szovjetek rendelkezésére álló kis létszámú, könnyűfegyverzettel ellátott, gyakran kevésbé kiképzett vörösgárdista alakulatokra hárult. Ezek között az internacionalisták, mint kiszolgált katonák kis létszámuk ellenére is jelentős szerepet kaptak. A tanácsok és pártszervezetek sebtében mozgósították tagjaikat és a szovjethatalommal szimpatizálókat. Ekkor, az antant által támogatott csehszlovák légió veszélyes lázadása idején lendült fel az internacionalista csapatok szervezése, vált tömegméretűvé az internacionalisták katonai mozgalmát.

Az első és legfontosabb feladat a Volga mentén és az Urálban támadó ellenforradalmárok feltartóztatása volt. Ide érkeztek a Moszkvából, Pétervárról és más helységekből frontra küldött alakulatok is. Tovább nem is juthattak, hisz az Uráltól keletre a vasútvonalak teljesen, a vízi utak részben a fehérek ellenőrzése alá kerültek. Szibériában Omszktól keletre és nyugatra helyi arcvonalak alakultak ki, melyek Gajda és Vojcehovský csoportjai közé ékelődtek. Keleten Mariinszkánál alakult ki egy arcvonal Gajda ezredei és a Központi Szibériai Szovjet (Centroszibir) csapatai között. Június 27-én a csehszlovák hadtest mintegy 15 000 főnyi csoportja Vlagyivosztokban átvette a hatalmat, s ezzel feladta addigi semlegességét. Ezt követően a partraszálló japán, angol, francia és amerikai csapatok, az ellenforradalmi és a szovjet erők között az Usszuri folyó mentén, Vlagyivosztoktól északra alakult ki egy újabb arcvonal.

A szibériai szovjetek a helyi munkásságon kívül mozgósították a hazaszállításukat váró foglyok egy részét is — elsősorban azokat, akik már előzőleg késznek mutatkoztak harcolni a szovjethatalomért, viszont felfegyverzésükre eddig nem volt szükség. Ez a helyi ellenállás 1918 nyarán az ellenforradalmi csapatok jelentős részét kötötte le, és megakadályozta, hogy a fehérek minden erejüket a Volga mentén és az Urálban folyó döntő küzdelem megvívására összpontosítsák abban az időben, amikor megkezdődött, illetve javában folyt a Vörös Hadsereg sorainak feltöltése. A szovjet kormány a fenyegető veszélyre való tekintettel a hadseregnek önkéntes alapon való kiegészítéséről áttért a dolgozó osztályok általános hadkötelezettségének bevezetésére. Az Oroszországi Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottsága május 29-én elrendelte a leginkább veszélyeztetett körzetekben, valamint a munkásmozgalom központjaiban a munkások és a szegényparasztkok mozgósítását.

1918 nyarán a mozgósítás gyakorlatilag az ipari munkásságot érintette,

a hadműveletek körzetében a parasztság harcba hívásának eredményei alatta maradtak a várakozásnak.

Kezdetben az elleforradalmi csapatokkal szemben csak hevenyészett, támpontszerű védelmi vonal alakult ki. Több ellenállási központ keletkezett, amelyek közül elsőként Penzát kívánjuk megemlíteni.

Penza

A város a csehszlovák és a magyar hadifoglyok forradalmi, szocialista szervezkedésének egyik fontos bázisa volt. Itt jelent meg a Világ szabadság, a magyar internacionalisták egyik irodalmilag is jelentős lapja.

Penza helyőrségét körülbelül 2000 vöröskatonára alkotta, akik közül 847 volt internacionalista. Az 1. csehszlovák forradalmi ezred 578, a kuznyecki magyar internacionalista osztag 80, a szimbirszi osztag 86, és a cseh Jaroslav Častek alegysége 103 harcost számlált.

Az orosz vörösgárdisták, a csehszlovák és magyar internacionalisták együtt vették fel május 28-án a harcot Čeček légionáriusaival. Az ellenforradalmárok több mint háromszoros túlereje 29-re körülvette a várost. A vörösgárdista osztagok minden utcáért súlyos harcot vívtak, s fokozatosan a városi szovjet épületéhez vonultak vissza. Az internacionalisták egyik osztaga Častek parancsnoksága alatt a város fő utcáját védte, másik a Szadovaja utcánál harcolt, a harmadik, amelynek zömét a Kuznyeckből érkezett magyarok alkották, Gavrilovics vezetésével a tüzérségi kaszárnyákat védte azzal a reménnyel, hogy Kazányból erősítés érkezik — amely azonban elkésett.² Estére az ellenforradalmárok elfoglalták a két vasúti állomást, a tüzérségi laktnyákat, a városi szovjet épületét és a vöröskatonák fő ellenállási fészket, a Popov-hegyet.

A megmaradt szovjet erők, beleértve az internacionalistákat is, kivonultak Penzából, jó néhányan azonban a városban rekedtek és fogságba estek.

Másnap a fehérek a Városi Dumában fényes bankettet rendeztek, ahol a helyi burzsoázia virágokkal és pezsgővel hódolt a győzőknek. Közben Penzához és Szizrányhoz érkeztek a riadóztatott szovjet csapatok, Čeček ezredei harc nélkül feladták a várost és gyors iramban Szizrány és Szamara irányába vonultak.

Penzában kezdett visszatérni az élet, újjászerveződtek az internacionalista alakulatok. Častek osztagából egy ezred alakult, amely mint a 216. internacionalista ezred dicső harci utat tett meg a Volgától Közép-Ázsiáig, Szibériától Nyugat-Ukrajnáig. Az ezred helyettes parancsnoka, majd később parancsnoka Varga Gyula András lett.

A penzai harcokban elesett orosz munkásokat, a csehszlovák és a magyar internacionalistákat a harc elültével ünnepélyesen temették el, amelyről megható beszámolót közölt a helyi magyar nyelvű lap június 6-i száma.

„... Délután két órakor az internacionális hadsereg egy része a téren kor-dont vont, mely mögött az ezrekre menő gyászoló közönség állott.

Három órakor megindult a menet a gyászlobogók alatt. Minden koporsót hat férfi emelt csendes léptekkel, a zene búshangú akkordjai mellett.

A felállított bajtársak itt is dízsörtűzzel búcsúztatták az elhunytakat, s egy-egy bajtárs orosz, szláv és német nyelven mondott megható beszédet.

² Gavrilovics: Az internacionalisták harca Penzánál. Sarló és Kalapács, 1931. 12. sz. 48–49. o.

A nagy számmal megjelent magyar cigányzenészek — miközben az egyszerű koporsókat átadták az anyaföldnek — a forradalom szent dalát játszották, s a gyászoló nép csöndesen könnyezett...

A sírokat felhantolták, elborította a zöld lomb, a virág. Az utókor majd emléket emel a porló hamvak fölé; addig is emléküik élni fog az ittmaradtok szívében, lelkében..."³

Szamara

Amikor Čeček hadosztálya a hozzácsatlakozott orosz ellenforradalmárokkal Szamarához közeledett, az ottani hadifoglyok között lázas szervezkedés kezdődött. A csehszlovákokat Jaroslav Hašek szervezte, a magyarokat a helyi magyar kommunisták csoportja, amely az Ébredés c. lapban közölt drámai hangú felhívásával fegyverbe szólította a külföldi munkásokat és parasztokat.⁴ Szimbirszkból egy internacionalista osztag érkezett a várost védő szovjet csapatok segítségére. Így a védők mintegy 4000 harcosából több mint 600 volt internacionalista, ezek között a szamarai magyar—német osztag létszáma meghaladta a 300 főt. A város ostroma június 5-én kezdődött, az ellenforradalmárok mintegy 10 000 jól felszerelt és kiképzett embert vettek harcba. 8-án sikerült betörniük a városba, ahol elkeseredett utcai harcokra került sor. A szovjet erők kénytelenek voltak feladni a várost, az internacionalisták egy része fogságba esett. A bosszúálló fehérek sok magyar vörösgárdistát lemészároltak.⁵

Röviddel a város elfoglalása után az eszerek vezetésével összeült az Alkotmányozó Gyűlés Tagjainak Bizottsága, mely az ellenkormány szerepére vállalkozott. Ez a demokratikus mezben fellépő kormány a parasztság támogatására számított. De az eszerek vérmes reményei hamarosan szertefoszlottak.

A hazaszökő hadifoglyok beszámoltak arról, hogy az orosz parasztok és a baskírok nem támogatják a fehérek „szabadságát”. A paraszt „az istennek sem akar fegyvert fogni”.⁶

Harcok az Urálban

Cseljabinszk elfoglalásával Vojcehovský mintegy 9000 katonát számláló csoportja fontos vasúti csomópont birtokába jutott. Ezt a körülményt a csehszlovákok igyekeztek mindjárt kihasználni. Megkezdték az előrenyomulást Jekatyerinburg—Zlatouszt—Omszk irányába.

Május végén az előrenyomuló csehek feltartóztatása céljából a jekatyerinburgi munkás és katona szovjet frontra küldte a még szervezés alatt álló 2. uráli ezredet. Az egység 300 magyar internacionalistából és száz jekatyerinburgi munkásból állott, akik Argajasnál elsőnek vették fel a harcot és állították meg Vojcehovský alakulatait.⁷ A súlyos harcokban az ezred harcosainak nagy része életét vesztette, de megghiúsította Jekatyerinburgnak menetből való elfoglalását.

Május 28-án a lázadók nagy erővel indultak el Cseljabinszkból Zlatouszt elfoglalására. Az uráli város helyőrségét a kommunista druzsina, egy szervezés alatt álló ezred és egy 400 magyar és német internacionalistából álló század alkotta. Ez a kis erő nem volt képes megvédeni a várost, és harcolva

3 Világszabadság, Penza, 1918. június 6.

4 Ébredés, Szamara, 1918. május 27.

5 HIL. Első világháborús gyűjtemény. 3389. cs. 72. pall. 20. lap.

6 Uo. 2. pall. 5. i. 1. lap.

7 Центральный Государственный Архив Советской Армии (továbbiakban ЦГАСА.) ф. 176, оп. 4, ед. кр. 5, л. 3.

viSSzavonult Medvegyevka állomásra. Ide érkeztek be a kusztinszki, liszvai és más gyárak munkásosztagai — s velük együtt internacionalista osztagok is. A vezetést a Vörös Hadsereg frontra érkező főfelügyelője, Podvojszkij vette a kezébe. Bár a csehszlovákok háromszoros fölényben voltak, 31-én támadásba rendelte az itt összegyűlt erőket. A munkások lelkesedése nagy volt, de nem tudtak a terephez alkalmazkodni. Kellő katonai kiképzés és harci tapasztalat hiányában komoly veszteségeket szenvedtek, de visszafoglalták Zlatousztot és a cseheket Miasz állomásig szorították vissza.

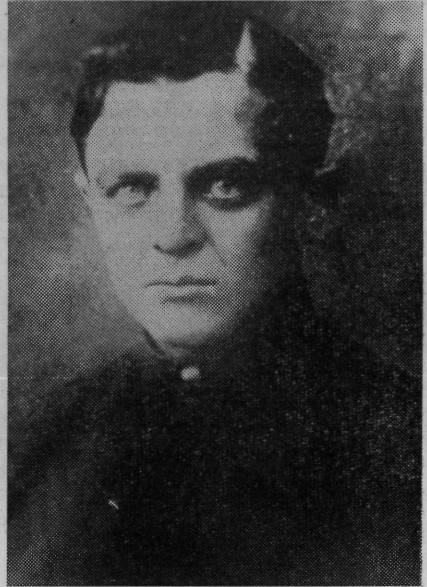
Június 6-án érkezett meg a harctérre Petrográdból a Vörös Hadsereg első reguláris egysége, egy eszt ezred, amely több mint egy hónapig tartotta állását.

Ligeti Károly internacionalistái Omszk védelmében

Vojcehovský erejének zömét Zlatouszt és Argajas irányába összpontosította. Ugyanakkor időnyerés céljából a francia katonai misszió közvetítésével tárgyalásba bocsátkozott az omszki szovjet képviselőivel. Ezzel egy időben ügynöke útján felvette a kapcsolatot a város eszer és mensevik veze-

Ligeti Károly

Omaszta Frigyes

tőivel is, akik felhasználva a munkások közötti befolyásukat, dezorganizálták a mozgósított vörösgárdista osztagokat, aláásták azok erkölcsi szilárdságát.

Az omszki magyar internacionalisták a városi szovjet megbízható és a forradalom ügyéhez hűséges támaszainak bizonyultak. Ligeti Károly egy osztaggal, amely éppen a Szemjonov ellen létrehozott arcvonalra készült, május 25-én Marjanovka alatt megütközött Vojcehovský alakulatainak élosztagával. A szovjet erők a küzdelemben alul maradtak és súlyos veszteséget szenvedtek. A hadifoglyok ügyeivel foglalkozó omszki dán megbízott szerint a

Fried Dezső

Müller Armand

harcban 164 vörösgárdista esett el, köztük a hadifogoly táborkollégium végrehajtó bizottságának két tagja is.⁸

A megkezdődött tárgyalást a városi szovjet az erők mozgósítására használta fel. Néhány nap alatt sikerült a helyi munkásokból és a hadifoglyokból mintegy 3000 embert felfegyverezni.

Az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt omszki magyar csoportja megrázó hangú felhívással fordult a magyar hadifogoly proletárokhoz. „A szovjet védelemre határozta el magát — olvashatjuk a felhívásban —, az omszki proletárság harcban áll a cseh druzsinákkal Marjanovka alatt, de az ő erői nem elegendők. Minden pillanatban beállhat a veszély: mindnyájunk felkoncolása — s éppen ezért a legmesszebbmenő önvédelemre kell határozni magunkat. Lenni vagy nem lenni — ez most a kérdés. A szovjet a központi szervezetnek (a külföldi kommunisták omszki bizottságának — J. A.) 1000 db puskát bocsátott rendelkezésére. Ezt az 1000 darab puskát fel kell használjunk, ha meg akarjuk menteni magunkat, ha ezzel meg akarjuk menteni az orosz forradalmat, amely a mi szövetségesünk — a mi eljövendő forradalmunk egyetlen támasza.”⁹

Rövid időn belül sikerült egy 270 főből álló internacionalista osztagot szervezni, mely azonnal a frontra indult. Tyumenyből, Isimből és más városok hadifogolytáboraiából is érkeztek önkéntesek.

Ligeti, aki az internacionalisták szervezését vezette, természetesen tisztában volt a város súlyos katonai helyzetével, a lehetőségekkel. Mégis kiküldött a frontra mindenkit, akit csak lehetett — s maga is kiment. Csodát várt talán a frontra mindenkire? Vagy talán felelőtlenül hősködött? E kérdésre

⁸ HIL. Első világháborús gyűjtemény. 3389. cs. 31. pall. 7—375. i.

⁹ Forradalom, Omszk, 1918. május 26.

harcostársa, felesége, a Vlnában még ma is élő Szófiya Venckovics-Ligeti így ad választ: „Mi volt ez?... Véleményem szerint az egyén tudatos alárendelése az általánosnak, hősiesség kísérlet arra, hogy bármi áron, még élete árán is, a maga részlegén időt nyerjen, amire szüksége volt Szovjet-Oroszországnak ahhoz, hogy mozgósíthassa erőit az imperialisták mesterkedései következtében, az általuk szervezett csehszlovák zendülés következtében felmerült új veszedelem ellen; véleményem szerint — a párt és katonai kötelesség magasrendű felfogása volt.”¹⁰

A Gajda csoportjához tartozó csehszlovák csapatok elfoglalták Kainszkot, Barabinszkot és ettől nyugatra beásták magukat, majd előőrsöket küldtek ki. Miután Cserepanov, a szovjet arcvonal parancsnoka május 29-én sikertelen kísérletet tett a konfliktus békés rendezésére, 30-án tüzérségi támogatással támadást indított, amit az időközben beérkezett csehszlovák tartalékok visszavetettek. Ekkor ér ki a harctérre Ligeti internacionalista osztaga. „A vörösök Omszkból erősítést kaptak — írja visszaemlékezésében Gajda —, ez alkalommal előnyomulásukat négy löveg támogatta. A két szárnyuk ellen intézett átkaroló kísérletünk eredménytelen maradt, sőt a német és a magyar internacionalisták ellentámadása balszárnyunkat visszavonulásra kényszerítette.”¹¹

A szovjet erők, amelyeknek létszáma 1300 emberre nőtt, kezdték oldalról átkarolni és bekeríteni az ellenséges védelmet. A csehszlovák alakulatok a vereség elkerülése érdekében Karaga állomásig vonultak vissza.

Az üldöző omszki vörös osztagok június 4-én tüzérségi tűz alá vették a karagati pályaudvart. A sikertelenség és a vereségek demoralizálta a csehszlovák katonákat, voltak, akik megszöktek, vagy átálltak. Ezért különösen fontos volt azt a gondolatot beléjük plántálni, hogy harcuk önvédelem, s a fegyverek leadása esetén átadják őket az osztrák—magyar hadvezetőségnek. Ez magyarázza, hogy a csehszlovák hadtest propagandistái bizonyos mértékig felnagyították a németek és magyarok szerepét és súlyát a szovjet fegyveres erők soraiban. Ez irányú igyekezetükben segítette őket az, hogy katonai ismereteik és tapasztalataik révén az internacionalisták aránya különösen a harcoló csapatok soraiban volt magas, s a harcmezőn talált halottak tekintélyes részét is a magyarok tették ki. „Omszktól keletre harcok folynak — írja június 3-án a Csehszlovák Napló c. frontújság. — Két vörös szerelvényt szétvertünk: a harmadikból tegnap 300 sebesült tért vissza. A vöröskatonák majdnem kivétel nélkül magyarok, akik a város mögötti laktanyában vannak elszállásolva. A város védelmét valami Ligeti vezeti, aki nemzetiségre nézve magyar, s osztrák—magyar forradalmár tiszt...”¹²

Az omszki szovjet-bolsevik tagjai mellett kétségtelenül Ligeti volt az ellenforradalom erői elleni harc egyik fő szervezője, s a sikeresen kelet felé előre nyomuló vörös osztagok legharcképesebb részének parancsnoka.

A vörös erők feltartóztatására jelentős tüzérségi megerősítéssel Gajda újabb csapatokat vetett a harcba. Ennek következtében az omszki szovjet csapatai kénytelenek voltak feladni Kainszkot és Barabinszkot. Június 8-án Tatárszki előtt érte el őket az a hír, hogy Omszkot feladták és a szovjet vezetők elhagyták a várost. Cserepanov, az arcvonal parancsnoka fogságba esett, Ligeti az internacionalisták életben maradt részével megpróbált dűlőutakon eljutni Tobolszkba és ott a Vörös Hadsereg fő erőivel egyesülni. Kar-

¹⁰ Ligeti Károlyról, *Szófia Venckovics-Ligeti visszaemlékezései*. (Párttörténeti Közlemények, 1958. 4. sz. 142—143. o.)

¹¹ *Rudolf Gajda*: Moje paměti, Praha, 1921. 31. o.

¹² Vojenský Historický Archiv. Praha (a továbbiakban VHA.) OČSNR „Ruské nově” kr. 40.

tasevo falunál az Irtis partján azonban az internacionalisták az üldözésükre küldött 1. szibériai tiszti osztaggal megütközve vereséget szenvedtek. Ligeti súlyosan megsebesült és fogságba esett.

Ligetit rá akarták bírni, hogy tekintélyét latba vetve vegye rá az északbabra harcoló szovjet osztagokat, főként internacionalista egységeket a fegyverletételre. Az ajánlatot keményen visszautasította. Ekkor, több társával együtt, az egyik Irtisen cirkáló fehérgárdista hajóra hurcolták. A fehérek hajója tűzharcba keveredett Tobolszk alatt a vörös flottilával. A hajóba becsapódó srapszelvények Ligetit is súlyosan megsebesítették. Életben maradt, s az omszki központi koncentrációs táborba szállították. Nem sokkal később, félve attól, hogy súlyos sebesülése és rokkantsága ellenére a táboron belül a forradalmár hadifoglyok veszélyes szervezőjévé válhat, a biztonságosabb börtön falai közé zárták.

Tomszk kiürítése

A város, amely a hadifoglyok forradalmi mozgalmának 1918 elején egyik szibériai központja volt, a csehszlovák hadtest lázadása alkalmával szintén veszélybe került. Gajda csapatai Tajga állomása felé közeledtek. Innen ágazik el a transzszibériai vasútvonalat Tomszkkel összekötő szárnyvonal. A teljes elszigetelés veszélye fenyegette a tomszki szovjet erőket.

Megszakadt az ország központjaival a telefon és táviró összeköttetés. Tomszkban az egyetem hallgatóinak reakciós része és a városban összegyűlt nagy számú ellenforradalmi tiszt, az eszer és mensevik vezetőkkel egyetértésben, május 31-re virradó reggel felkelést tervezett.

A Vörös Gárda a gyülekező tisztek egy részét letartóztatta, de a városban a szovjethatalom helyzete ennek ellenére ingatag maradt. Állandó volt a lövöldözés, vöröskatonákat, köztük internacionalistákat öltek meg a nyílt utcán. Fehérgárdista járőrök rótták az utcákat s a szovjet vezetőit lakásokon kezdték letartóztatni.

A helyi Vörös Gárda és a 2. internacionalista zászlóalj 350—400 embere kevés volt a karhatalmi szolgálat ellátására és a városnak Gajda csapataival szembeni megvédésére.

A bolsevik pártbizottság és a forradalmi katonai parancsnokság a kialakult helyzet értékelése után határozatot hozott a város feladásáról, a szovjet erők kivonásáról.¹³ Elhatározták, hogy megkísérlik a kitörést a fenyegető bekerítésből s a csatlakozást az uráli vagy Urálon túli szovjet csapatokhoz. Ennek lebonyolítására vonatkozóan elfogadták Münnich Ferenc ama javaslatát, hogy a párt és a szovjet vezetők, valamint a 2. internacionalista zászlóalj hajón az Ob folyón Narim—Tobolszk—Tjumeny irányában haladva kísérelje meg az Urálban levő szovjet főerőkkel az egyesülést.

A visszavonulás biztosítása céljából Szilágyi Imre, debreceni származású honvéd hadnagy parancsnoksága alatt — aki már 1916—1917-ben Kun Béla forradalmi csoportjához tartozott — egy 50 harcosból álló internacionalista osztagot küldtek ki Tajga állomásra. Feladatuk az ellenforradalmi osztagok mozgásának a figyelése és a Tomszkba vezető hidak felrobbantása volt. Szilágyi azonban túlment a kapott utasítás határain. Megtámadta és nyugat felé visszavetette a tajgai állomásra érkezett csehszlovák előőrsöt. Hamarosan az ellenfél főerőivel találta magát szemben és az egyenlőtlen harcban az osztag elvérzett, Szilágyi is elesett.

¹³ Ф. Н. Зеленцов: Первые революционные шаги. «В огне революционных битв». Томск. 1964. стр. 50—51.

Tomszkból május 31-ről június 1-re virradó éjjel a „Fegyveratyivnaja Reszpublika” személyszállító és a „Jermak” vontatóhajón elindult északnyugatra a forradalmi bizottság, a tomszki szovjet vezetőinek egy része és mintegy 350 internacionalista. A hajókra géppuskákat és két tábori ágyút is szereltek. Ez a zászlóaljnak harc esetén jelentős tüzerőt biztosított. Utközben csak a tüzelőkészlet feltöltése céljából állt meg a szállítmány Narimban, Szurgutban és Tobolszkban. Néhányan kimentek a tobolszki hadifogolytáborba toborozni. 45-en jelentkeztek a Vörös Gárdába. Azonnal felgyvezerték őket és beosztották a hajókra.¹⁴

A zászlóalj június 8-án érkezett meg hajóval Tjumenybe. Innen már szárazföldön folytatta útját Jekatyerinburgba.

Az uráli forradalmi bizottság Reiner Károlyt, Münnich Ferencet és K. Anszont, a tomszki szovjet egyik vezetőjét Permbe küldte, hogy ott hadifoglyokból csapatokat szervezzenek.

Az internacionalista zászlóaljat Lipsitz Ernő vezetésével a Jekatyerinburg környéki kulák bandák és Dutov kozákjai ellen vetették be.

Az első ütközetek Közép-Szibériában

Május 25-én Szibéria egyik legnagyobb városának, Novonyikolájevsknek a pályaudvarán három csehszlovák szerelvény állt. Ezen a napon érkezett vissza Gajda százados — aki mintegy 10 000 katona felett rendelkezett — a cseljabinszki tanácskozásról. Azonnal utasította 7. ezredét, hogy foglalja el Mariinszk városát. A csehszlovákok lefegyverezték a Szemjonov elleni harcra tartó és az állomáson időző vöröskatonák osztagát — akik között szép számmal akadtak magyarok is — és rejtjelzett táviratban értesítették Gajdát a parancs végrehajtásáról.

A novonyikolájevszki szovjet szervek a három cseh szerelvényből központi utasításra kettőt különösebb kérdezősködés nélkül elindítottak Krasznojarszk irányába, Mariinszk elfoglalásáról nem értesültek.

Gajda, Grisin Almazov eszerpárti ezredessel — aki később az ellenforradalmi kormány hadügyminisztere lett — mégis elhatározta a város elfoglalását.

A város egyedüli harcképes ereje a hadifogolytábornak használt katonai városrészben elszállásolt magyar és német hadifoglyokból szervezett Marx Károly zászlóalj volt. Érdemes a város elfoglalását Gajda leírásában megismerni.

„Délután folyamán közöltem elhatározásomat a novonyikolájevszki orosz bolsevikellenes szervezettel, amely összeköttetést tartott fenn a Tomszkban működő erős bolsevikellenes szervezettel. Mindenkit gyötört a türelmetlenség, amit még fokozott Kadlec kapitány Mariinszk elfoglalását tudató üzenete, amely beszámolt arról is, hogy a harcok során két löveget sikerült zsákmányolniuk... A vízműveknél — szokás szerint — este az ezred zenekara játszott. Ezen a koncerten az egész város lakossága, sőt, számos vörösgárdista is részt vett. Sötétedéskor a katonák javarésze a már előbb kiadott parancs értelmében szétszóródott a város területén. Kb. 11 órakor a zenekar elvonult. Éjjel 1 óra tájban piros jelzőrakéta repült a magasba a pályaudvar felett. A rakéta adta meg a jelt a harcra. Ezzel egyidejűleg kézigránát robbanások voltak hallhatók a vörösgárdisták kaszárnyája és az állomás környéke felől, a város irányából pedig géppuskasorozat és kézifegyver

¹⁴ Dr. Münnich Ferenc: A tomszki internacionalisták. — Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1957. 171. o.

ropogás hallatszott. A városban a Forradalom Háza és a katonai városrész körül folytak a harcok, mert a körülötte levő terep természetes erődöt alkotott, s nehezen volt megközelíthető. A városka magyarokból és németekből álló erős helyőrségét a Marx Károly zászlóalj alkotta.”¹⁵

Az internacionalista zászlóalj ellenállását csak hatóság kemény harccal tudták az ellenforradalmárok megtörni.

Novonyikolajevszk elfoglalása után Gajda nem érezte magát biztonságban, s a kezdeményezést újabb támadásokkal igyekezett biztosítani. 27-én a csoport élén haladó egységeknek, amelyek elérték Innokentyevszkij állomást, megparancsolta, hogy foglalják el Irkutszkit, a szovjet vezetőket tartóztassák le, és szigeteljék el a Szemjonov ellen harcoló vörös csapatokat. Az események itt azonban másként alakultak.

Az irkutszki városi szovjet az állomásra beérkező szerelvényeket az akkori hadügyi népbiztos, Trockij, május 25-i parancsa értelmében le akarta fegyverezni. A csehszlovákok azonban már lehallgatták a parancs szövegét, amely olaj volt a tűzre. Trockij — ebben az előző megállapodásokkal és utasításokkal ellentétben, amelyekhez az irkutszki szovjet hatóságok is igyekeztek tartani magukat — elrendelte, hogy minden csehszlovákot, akit fegyveresen találnak a vasútvonalon, agyon kell löni, s minden szerelvényt, amelyen csak egy fegyverest is találnak, ki kell üríteni, az önkénteseket pedig hadifogolytáborba kell zárni.¹⁶ Érthető, hogy ez megnehezítette a megegyezést, s bizalmatlanságot váltott ki a reálisabban gondolkodó önkéntesekben is. Még ezek is megtagadták a fegyverek átadását s az összeütközés megtörtént. Az első csehszlovák szerelvény katonái május 27. és 28. között elfoglalták az irkutszki állomást és egy sor más objektumot. A harcot még az állomáson egy osztrák internacionalista, névszerint Weissmann gépfegyveres osztaga vette fel. A hadifogolytáborban nem volt harcba vethető fegyveres erő, hisz akit lehetett, a Szemjonov-arcvonalra küldtek. A csehszlovákok szinte akadály nélkül szállták meg a tábort, ahol a „hazafiasságukat” fennen hangoztató osztrák és magyar tiszték, akik keresztet vetettek, ha csak szó is esett a cseh „hazaárulókról”, most tüntetőleg örömmel fogadták a táborba érkező légionáriusokat.¹⁷ Hiába, az osztályszolidaritás ezúttal is áttörte a nemzeti kereteket.

A Külföldi Kommunista Szociáldemokrata Munkások Szibériai Pártjának Központi Bizottsága — a bolsevik pártbizottsággal és a Szibériai Központi Szovjet képviselőivel együttműködve — felhasználta a csehül és szlovákul tudó internacionalisták segítségét és igyekezett felvilágosítani a félrevezetett csehszlovák önkénteseket. „A mi internacionalista gépfegyver osztagunk döntő tevékenysége és másrésről az én közvetlen beavatkozásom (a cseh katonákat tótul kértem, hogy térjenek észre) gyorsan megváltoztatta a szállítmány hangulatát — emlékezett vissza később Fried Dezső, a szibériai internacionalisták egyik kiemelkedő vezetője — és nemcsak, hogy lerakták a fegyvert, hanem megértették, hogy csak sötét elemek akarják őket felhasználni az orosz proletariátus elleni harcban.”¹⁸

A harcok alatt mintegy 300 hadifogoly — közöttük sok magyar jelentkezett a Vörös Hadseregbe, akiknek élén a Szibériai Központi Szovjet utasítására Fried Dezső a várostól nyugatra álló fellázadt szerelvény lefegyverzésére indult.

15 Rudolf Gajda: i. m. 25. o.

16 Центральный Государственный Архив Октябрьской Революции. Москва, (a továbbiakban ЦГАОР.) ф. 130, оп. 2, ед. хр. 636, л. 36

17 Világforradalom, Irkutszk, 1918. május 31.

18 Fried Dezső: Az internacionalisták harca az ellenforradalom ellen 1918-ban. Sarló és kalapács, 1930. 10—11. sz. 67. o.

A szovjet határozott fellépése arra készítette az amerikai és a francia konzult, hogy tárgyalásokat kezdeményezzenek. A három cseh szerelvény, a fegyverek zömének átadása után, 30 puská megtartásával szabadon elvonulhatott.¹⁹

Június 1-én a Szibériai Központi Szovjet tárgyalásokba bocsátkozott a Mariinszknál harcban álló csehszlovák ezreddel és 10-ig fegyvernyugvási megállapodást kötött, amelyet később 16-ig meghosszabbítottak. Erre nagy szüksége volt Gajdának, egyrészt Ligeti osztaga említett sikeres előrenyomulásának megállítása, másrészt a Barnaul és Bijszk irányából Novonyikolajevszk (Novoszibirszk) felé küldött vörös csapatok támadásának elhárítása érdekében.

A szovjet erők Barnaul és Cserepanóvónál erős állásokat építettek ki. A cél Barnaul védelme volt. Az itt kialakult harcban kitűnt egy magyar vöröskatonákból álló század és egy másik magyar osztag, amelynek Grosz Oszkár és Réci voltak a parancsnokai. A városért folyó döntő ütközet június 9-én a Csumics folyó mentén kezdődött. Egy cseh és orosz ellenforradalmárokból álló különítmény megpróbálta az állásokat megkerülni és hátbatámadni, de a helyi lakosság időben értesítette a szovjet parancsnokságot, s így ez az akció kudarcra végződött, sőt a Vörös Hadsereg alakulatai mentek át támadásba. Ekkor azonban a fehérek váratlan oldal-támadása okozott zavart, s a szovjet erők Barnaulig vonultak vissza. Gajda a Csumics folyó mentén lefolyt harcok szovjet veszteségét 162 magyarban jelöli meg.²⁰ A fehérek zsákmánya lett többek között két öreg előltöltős mozsárágyú, amelyet a vöröskatonák — jobb híján — a bijszki múzeumból vittek ki az állásokba. A csöbe sincsarokat helyeztek, s ezzel lötték az ellenforradalmárok támadó gyalogságát. A város közvetlen védelmében az említetteken kívül a helyi munkások mellett még más internacionalista osztagok is részt vettek. A kolcsuginói bányákból érkező osztaggal, ahol hadifoglyok is dolgoztak, egy magyar internacionalista alegység is csatlakozott Barnaul védőihez.

A visszavonulás hírére a városban levő fehérgárdista szervezet felkelést kísérelt meg, de a szovjet a helyi munkások és a magyar vöröskatonák segítségével a megmozdulást sikeresen elfojtotta.

Tomszkból és Novonyikolajevszkből fehérgárdista alakulatok érkeztek Barnaul alá, s a várost bekerítették. A városban már 10-én kirobbant az ellenforradalmi tisztek lázadása. Az általános támadás június 14-én indult meg, s a velük vívott harcban az internacionalisták különösen nagy bátorságról és hősiességről tettek tanúbizonyságot.

Grosz Oszkár osztaga fedezte a város védőinek a visszavonulását Szemipalatyinszk irányába. Szuhov parancsnoksága alatt visszavonuló négy osztag egyike magyar internacionalistákból állt.²¹

A harcban Groszon kívül a párt magyar tagjainak mintegy 90%-a esett el,²² az életben maradottak illegálisba mentek s szervezték 1918 végén és 1919 folyamán a Kolcsak elleni harcot, a hegyekben, erdőkben gyülekező partizánosztásokat.

¹⁹ Грэвс: Американская авантюра. Москва—Ленинград. 1932. стр. 33.

²⁰ Rudolf Gajda: i. m. 30. o.

²¹ К. Урманов: Отряд Петра Суханова. Новосибирское обл. изд. 1938 стр 21—25.

²² Párttörténeti Intézet Levéltára. (a továbbiakban PI. Archívum) Filmtár, 966/8 117. ö. e., 9—10. lap.

A kommunista hadifogoly-szervezetek általános riadóztatása

A csehszlovák hadtest és a fehérgárdisták felkelésével majdnem egy időben Murmanszkban az angolok újabb 10 000 katonájukat tették partra, akik elfoglalták Kemet és keleti irányban törtek előre, hogy egyesüljenek a szibériai és Volga menti ellenforradalmárokkal.

Az antanthatalmak fokozódó beavatkozása aktivizálta a központi hatalmakat is. Mirbach gróf, Németország moszkvai követe június 8-án közölte a Külügyi Népbiztossággal, hogy kormánya a csehszlovák hadtest Franciaországba történő elszállításának engedélyezését és lefegyverzésének elhalasztását a breszt-litovszki béke megszegésének fogja fel.²³ A nyomaték kedvéért a német csapatok fokozták nyomásukat Dél-Oroszlországban Voronyesztől délre és Rosztovtól délkeletre, a mensevik kormánnyal való megállapodás alapján megszállták Grúziát.

Németország és Ausztria-Magyarország veresége ekkor már nyilvánvaló volt, viszont a Legfelsőbb Katonai Tanács vezetője Boncs-Brujevics még mindig a németeket tartotta fő veszélynek, sokáig lebecsülte az orosz ellenforradalom és a csehszlovák hadtest reakciós tisztjei szövetségének a jelentőségét és az antant intervenció fokozódásának veszélyét.²⁴ Eppen ezért a Legfelsőbb Katonai Tanács 1918. augusztusáig nem fordított kellő figyelmet a csapatoknak a Volga mentére és az Urálban való átcsoportosítására, a harcoló csapatok megerősítésére.

Trockij, aki ebben az időben a hadügyi népbiztos tisztét töltötte be, üzeneteiben és a sajtónak adott nyilatkozataiban a helyi szovjetekeket, amelyeket az ellenforradalmárok túlereje fenyegetett, arról igyekezett meggyőzni, hogy megtették minden intézkedést és kellő erőt indítottak útnak az ellenforradalmi lázadás elfojtására.²⁵ A valóság azonban az volt, hogy azokat a tartalékokat, amelyek a kezdet kezdetén elfojthatták volna az ellenforradalmi megmozdulást, a német csapatokkal szemben összpontosították.

1918. június 13-án a Népbiztosok Tanácsa megalakította a keleten harcba álló szovjet csapatok operatív vezetése céljából a Forradalmi Katonai Bizottságot. Élére a baloldali eszer Muravjovot, a cári hadsereg egykori alezredesét, komisszárjául Blagonravovot és Kobzevet nevezte ki. Ebben az időben a majdnem kétezer kilométer szélességben húzódó arcvonalon elszórt, nagyrészt önálló, központi vezetés nélküli osztagok harcoltak, amelyeknek létszáma megközelítette a 200 000 főt²⁶ a túlerőben levő ellenforradalmi csapatokkal szemben.

A párt központi bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa a katonai szerveket utasította, hogy Közép-Oroszlországból küldjenek munkásosztagokat a keleti arcvonalra. Ennek eredményeként már június végén a front 50 000 emberrel rendelkezett.²⁷

A részleges mozgósítás augusztus végéig csak a munkásokra terjedt ki, akiknek a katonai kiképzése időt vett igénybe. Ezért a harcok első két hónapjában a világháború arcvonalát megjárt hadifoglyok mozgósítása és harcbevetése különösen fontos volt.

Nem váltak valóra a fehérek ama reményei, hogy az élelmiszereket rekviráló osztagok ellen lázongó parasztság tömegesen belép csapataikba. A csehszlovák hadtest olyan ellenforradalmár parancsnokai, mint Gajda, Vojce-

²³ *Margarete Klante*: Von der Wolga zum Amur. Berlin, 1931. S. 110. o.

²⁴ *М. Д. Бонч-Бруевич*: Вся власть Советам. Москва. 1937. стр. 303.

²⁵ Уо.

²⁶ *С. М. Кляцкин*: На защите Октября. Изд. «Наука». Москва. 1965. стр. 207.

²⁷ Уо.

chovský, Čeček és mások, erőszakkal mozgósították a csehszlovák, délszláv, román és olasz hadifoglyokat. Sajátos nacionalista felfogásuknak megfelelően a németeket és a magyarokat a bolsevikok tartalékának tekintették. A tábor-őrségek tagjait, akiknek többsége a fehérekkel szembeni ellenállás magvát alkotta, ha elfogták, azonnal kivégezték.²⁸ Veszélybe kerültek a szovjethatalom által a fogoly legénységnek nyújtott kedvezmények, a politikai szervezkedés szabadsága. A hadifoglyok ismét a táborok szöges drótkerítései mögé kerültek, viszont a hadifogolytáborok régi rendjének visszaállítása a tisztek számára kedvező változást eredményezett. Visszakapták kiváltságos jogaikat, amelyektől a forradalom alatt megfosztották őket. Fodor Ferenc hadnagy, a petrográdi osztrák—magyar misszió futára szeptemberben azt jelenti, hogy a tisztek helyzete a szibériai ellenforradalmi kormány uralma alatt javult. „A tisztí jogokat elismerték — írja —, fizetést adnak, élelmezésről gondoskodnak, természetes, hogy a régi szigorú rend ismét életbe lépett.”²⁹

A fehérek uralomra jutása a hadifogoly legénység helyzetének a romlását eredményezte. Az ellenforradalmárok vak bosszúja nemcsak az internacionalistákat, hanem a foglyok többségét is fenyegette. Ezért a magyar kommunista csoportok, együttműködve a csehszlovák, a délszláv, a német, a román, a lengyel és más nemzetiségű kommunista csoportokkal, már az ellenforradalmi lázadás kirobbanása utáni első napokban kísérletet tettek egy szélesebb politikai és világnézeti különbségeket áthidaló hadifogoly-összefogás létrehozására, a közös veszély elhárítása érdekében.

Elsősorban a párttagság fegyverbe szolítására került a sor. A magyar, német, cseh és a szerb nyelvű lapokban sorra jelentek meg a fegyverbe, harcba hívó cikkek, kiáltványok. A Szociális Forradalom „Riadó” címmel közölte Szamuely Tibor cikkét. „Ne nevezze magát senki forradalmárnak, ne éljen vissza senki ezzel a szép, becsülésre méltó, megtisztelő névvel, aki nem fog fegyvert, amikor veszedelemben a szociális forradalom, a proletárdiktatúra ügye”³⁰ — hangzott Szamuely Tibor riadót fúvó felhívása. Már e cikk is jelzi, hogy a lázadás veszélyt hozott az összes békét, hazatérést váró hadifogolyra, hogy mindnyájuk érdeke szembeszállni, legyűrni a veszedelmet. Szamuely írásában kimondta: „Nemcsak a magyarországi, ausztriai, németországi, vagy általában nemzetközi forradalom érdekei parancsolták most a háború által idehajított proletárok és parasztok kezébe a fegyvert, hanem a *közvetlen önvédelem* (a szerző kiemelése), az együttélők közös életfenntartásának érdekei is.”³¹

A hadifoglyokból ideiglenes jellegű önvédelmi osztagokat alakítottak. Ezek az osztagok nem tartoztak sem a Vörös Gárda, sem a Vörös Hadsereg állományába, ahol a belépés feltétele az orosz állampolgárság felvétele volt.

A Krasznójarszki Külföldi Munkások Kommunista (szociáldemokrata) Szervezetének Fáklya c. lapja 1918. június 8-i számában közli dr. Forgács Dezsőnek, a nagy krasznójarszki tábor marxista csoportja egyik kiemelkedő vezetőjének toborzó beszédét, amelyben vallási és politikai nézetekre való tekintet nélkül önvédelemre szólította fel a hadifoglyokat. „Eddig alig háláltuk meg orosz munkátestvéreinknek azt a szabadságot, jólétet, amit nekünk, hadifoglyoknak is éppúgy megadtak, mint önmaguknak — mondta többek között —, cselekedjünk hát most! Teljesítsük kötelességünket! Álljunk be abba a csoportba, mely tisztán hadifoglyokból fog állni, saját vezetés és szervezés mellett, amely nem Vörös Hadsereg, és nem kizárólag a szocialista esz-

²⁸ Joroslav Křížek: Penza, Slavna bojová tradicie čs. rudoármejců. Praha. 1956. str. 162.

²⁹ HIL. HM. 1. a. oszt. 1918. 1259. sz.

³⁰ Szamuely Tibor: Riadó, Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1957. 83. o.

³¹ Uo. 85. o.

mékért, hanem saját életünkért fog harcolni — akinek így jobban tetszik — az Osztrák—Magyar Monarchia és Németország hadseregeinek ellenségei ellen fogja megvédeni és felszabadítani Krasznójarszk városát.”

A Fáklya idézett száma aláhúzza a magyar kommunisták őszinte és nemes céljait ebben az összefogásban: „A sors különös játéka egy csatasorba állít bennünket, nemzetközi kommunistákat és konzervatív hazafiakat. Talán megismernek bennünket ezekben a harcokban az utóbbiak, és belátják, hogy a maguk és az egész dolgozó emberség jobb jövője szebb idea, mint bármi más, és talán olyan is akad közöttük, aki közöttünk marad.

Most pedig mindenki — fegyverre! Lássuk meg, hány ember tartozik az igazi bátrak seregébe, és hány gyáva vénasszonyt borít katonamundér és hány »muszáj hőst« ékesít vitézségi érem”.³²

Legénységi tábor Krasznójarszkban

Jekatyerinburgban, amelyet közvetlenül fenyegettek az ellenforradalmi csapatok, az Uráli Külföldi Munkások és Parasztok Kommunista (szociáldemokrata) Pártja élénk toborzó tevékenységet fejtett ki. Jekatyerinburgban 3000, Troickban 1100, Nyevjanszkban 300, Vjatkában 47, Sadrinszkban 1000, Cseljabinszkban 1500, Irbitben 1200, Nyizsnij-Tagilban 56, Ufában 1980, Krasznoufimszkban 378, Alapajevszkban 300, Kusvában 634 Permben 650, a barancsinszkij gyárban 80 tagot tartott nyilván május közepén a párt.³³ Ők alkották a megalakuló internacionalista osztagok magvát, amelyeket azonnal harcra is vetettek.

A pártszervezetek, a krasznójarszkiakhoz hasonlóan, nemcsak a tagságukat kívánták mozgósítani, hanem sokkal szélesebb hadifogoly tömegeket. Jekatyerinburgban, Alapajevszkban, Kizelben, Liszván, Permben, Vjatkán toborzó irodákat állítottak fel. A Külföldi Kommunisták Uráli Pártjának Köz-

³² Fáklya, Krasznójarszk, 1918. június 8. 11. sz. — Seregszemle.

³³ Uráli Forradalmár, 1918. június 6.

ponti Végrehajtó Bizottsága 1918. június 10-én körlevéllel fordult tagjaihoz: nem kívánják megakadályozni — hangsúlyozza a körlevél —, hogy a csehszlovák hadtest katonái Franciaországba utazzanak és egy önálló csehszlovák burzsoá államért harcoljanak, viszont — mivel a szovjetköztársaság belső ellenségeit segítik — le kell őket fegyverezni. Az ellenforradalmi lázadás a hadifoglyok létét fenyegeti. A városok és a vasútvonal elfoglalásával az ellenforradalmárok megátolják az élelmiszer-szállítást és éhséget idéznek elő, ugyanakkor megakadályozzák a hadifoglyok hazaszállítását is.

A körlevél önvédelemre szólította fel a foglyokat. A megalakítandó védelmi csapatokba való belépés — a körlevél szerint — „nem jelenti a Vörös Hadseregbe való tartozást”, mivel ezek sajátosan különálló alakulatok, amelyek olyan hadifoglyokból alakulnak, akik önként jelentkeznek.

A körlevél végül utalt arra, hogy a belépőket hazatérés esetén nem fenyegeti hadbírószági eljárás, mert a szervezet érintkezésbe lépett a breszt-litovszki békeszerződés értelmében Oroszországba érkezett, a német hadifoglycserét lebonyolító misszió helyi kirendeltségével, amelynek a toborzással szemben nem volt ellenvetése.³⁴ Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy a helyi német misszió tiltakozott a hadifoglyoknak ilyen alapon való toborzása ellen. Ez világosan kiderül a misszióknak azokból az irataiból, amelyek Jekatyerinburgban a csehszlovák csapatok kezébe kerültek.

Ekkor még nem mindenhová jutott el az Osztrák—Magyar Monarchia missziója. Mivel a breszt-litovszki béke ratifikálása májusig elhúzódott, a hadifoglyok cseréjét lebonyolító osztrák—magyar bizottság jóval a németek után, június 5-én érkezett Kreycy Ágost vezérőrnaggyal az élen Oroszországba. Gondja azonban annál több és súlyosabb volt, hiszen a Monarchiának több mint egymillió hadifogly katonája várt elszállításra. A szibériai vasút elzárása nyugtalanította a missziót, mert a Monarchia utolsó embertartalékát éppen az Oroszországból hazatérő hadifoglyok alkották.³⁵ A hadifoglycseréjei júniusban gyakorlatilag még a dán követségen működő osztrák Raabl hadbiztos kezében összpontosultak, aki Csicserin külügyi népbiztos jóindulatából még a misszió működését lehetővé tevő békeszerződés ratifikálása előtt már áprilisban a bécsi hadügyminisztérium néhány munkatársával együtt megkezdhette oroszországi működését.

Raabl július 2-án Pétervárról Moszkvába szándékozott utazni, hogy ott Csicserin külügyi népbiztossal tárgyaljon. Ezért június 23-án rejtjelezett táviratban felhatalmazást kért Bécsből a hazatéréstől elzárt hadifoglyok felszabadítására vonatkozó tervének megtárgyalására.

Raabl abból indult ki, hogy egy antantbarát rendszer uralomra jutása Oroszországban súlyos következményekkel járna a Monarchia számára. Ennek nyílt intervencióval való megakadályozása a központi hatalmak, különösen Németország részvételével igen nagy ellenállást váltana ki, felégetné az antant imperialista köreivel a jövőben folytatandó tárgyalásokhoz vezető hidakat. Ezért azt javasolta, hogy a beavatkozást a hadifoglyok felszabadítása címén, az Osztrák—Magyar Monarchia vállalja magára.

Raabl egy vagy két első osztályú osztrák és magyar feltöltésű dandárt tervezett egyrészt Perm—Jekatyerinburg, másrészt Penza—Szamara—Omszk irányában bevetni, melyek előnyomulásuk alkalmával a hadifoglyokból alakítandó csapatok magvát alkották volna. A vasúti háború körülményeihez alkalmazkodva, a dandárok tüzérséggel megerősített és nagy meny-

³⁴ Центральный Партиярхив Института Марксизма-Ленинизма при ЦК КПСС (a továbbiakban ЦПА ИМЛ.) ф. 17, оп. 11, ед.хр. 194, л. 23.

³⁵ НЛЛ. Első világháborús gyűjtemény. 3389. cs. 27. pall. 2. i.

nyiségű lőszerrel ellátott önálló zászlóaljkból állnának, amelyek vasúti szerelvényeken nyomulnának keletre.³⁶

Raabl végül övta kormányát a kommunista szovjet rendszerrel való nyílt szövetségtől.

A hadügyminisztérium számára Raabl terve több homályos pontot tartalmazott, ezért ennek szabatosabb megfogalmazását kérte. Végül az ügy felett napirendre tértek. A Monarchia hadvezetősége nem vállalta a kockázatot, sőt Ukrajnából megkezdte megszálló csapatainak fokozatos kivonását. Katonai segítséget Szovjet-Oroszországnak nem állt szándékában nyújtani, hiszen hadserege és hátországa az összeomlás előtt állt, viszont tárgyalásba bocsátkozott Krasznovval, az ellenforradalmi kozákság atamánjával, és az utóbbi hadseregének a megerősítés céljából orosz hadifoglyokat adott át.³⁷

Az osztrák—magyar misszió helyettes vezetőjének a hadifoglyok hazatérésére vonatkozó terve, mely nem volt ismeretlen a vidékre küldött megbízottak előtt sem, kétségtelenül kedvező oldalszél volt a hadifoglyoknak az intervenció csapatok és az ellenforradalmárok elleni mozgósításához. Ez az oldalszél azonban el is téríthette a hadifoglyok forradalmi szervezkedésének hajóját a kijelölt irányból. A veszélyt Kun Béla és az internacionalisták más vezetői kezdettől fogva felismerték, s a proletár internacionalizmus elveinek következetes érvényesítésére törekedtek. Cikkeikben rámutattak, hogy Ausztria—Magyarországon a kormány, valahányszor magyar katonákat küld a cseh munkások ellen vagy fordítva, „mindig a különböző nemzetiségű proletárok barátkozásával ért véget a dolog.”³⁸ Hangsúlyozták, hogy rágalom az az állítás, hogy a magyar proletárok „soviniszta indulatoktól vezérelve, harcolnak a csehek ellen.”³⁹

Kun Béla 1918. június 1-én írt cikkében mély és tudományos elemzését adta a csehszlovák nacionalista mozgalomnak. Rokonszenvvel írt a cseh és szlovák dolgozók nemzeti felszabadító harcáról, amelyet otthon vívnak a Habsburg monarchia keretei között, de elítélte azt az irányzatot, amely Oroszországban nemzeti felszabadító jelszavak alatt a szovjethatalom megdöntésére akarta felhasználni a csehszlovák katonai alakulatokat. „A dolog, a jelenség egyidejűleg lehet önmaga és valami más? Ez a dialektikus törvény igazolódik be a cseh mozgalomban — írta Kun. — Az, ami Ausztriában forradalminak minősül, ami ott a fennálló megdöntésére irányul. — ugyanaz a proletár Oroszországban ellenforradalmi a szó teljes értelmében.”⁴⁰

Kritikával illette azokat a cseh szociáldemokratákat, akik lemondtak az önálló munkáspolitikáról, s a burzsoázia vezetését fogadták el, kifejezte ugyanakkor szilárd meggyőződését, hogy a cseh proletáriátus öntudatos elemei, a magyar és a német munkásmozgalom internacionalista erőivel együtt, megálljt parancsolnak az oroszországi ellenforradalmi lázadásnak.

Június 16-án a csehszlovák, a német, a magyar, a román, a délszláv és a lengyel kommunista csoportok közös felhívást bocsátottak ki, melyben a külföldi munkásokat és parasztokat az orosz szocialista forradalom fegyveres védelmére szólították fel.⁴¹

A felhívás eszmei-politikai irányvonalat adott a magyar hadifoglyok mozgósításához is. A kibontakozott harc ekkor nem tette lehetővé a hosszú, meg-

36 Österreichisches Kriegsarchiv. K. u. k. Kriegsministerium. 10/Kgf. Abt. 1918. Nr. 73 344.

37 Uo.

38 Правда, 1918. augusztus 4. Megjelent Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1958. 125. o.

39 Uo. 124. o.

40 Kun Béla: Válogatott írások és beszédek. I. köt. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1966. 129. o.

41 Welt-Revolution, Moszkva, 1918. június 16.

győző felvilágosító munkát. Szükség volt azoknak a csatasorba állítására is, akik készek voltak ugyan az ellenforradalmárok ellen fegyvert fogni, de nem tették magukévá a szocializmus, a proletár internacionalizmus, eszméit; akik az iskolákban, a katonaságnál s közvetlen környezetükben magukba szívott burzsoá-kispolgári nézetek hatása alatt álltak; akik még nem számoltak le teljesen nacionalista beállítottságukkal.

Az utóbbiak, ha kikerültek a fehérek bekerítéséből, s módjuk nyílt a hazatérésre, a védelmi osztagokat gyakran otthagyták és jelentkeztek az osztrák — magyar misszió legközelebbi vidéki megbizottjánál. Már júliusban és augusztusban sok olyan hadifogoly tért haza, akik májusban és júniusban részt vettek az ellenforradalmárokkal vívott első ütközetben az Urálban vagy a Volga mentén. „Hadifoglyaink között az a nézet lett úrrá, hogy helyesen cselekednek, és hazájukért harcolnak, amikor a bolsevikokkal a cseh-szlovákok ellen mennek” — jelentette szeptember 1-én a mologyecsnói hadifogoly átvevőállomás felderítő tisztje.⁴²

A Monarchia közös hadügyminisztériuma több alkalommal utasította a hadifogolycserét lebonyolító missziót, hogy tudatosítsa Szovjet-Oroszország területén a hadifoglyokkal: a Vörös Gárdába és a Vörös Hadseregbe való belépés tilos, és hazatérés esetén senki sem kerüli el a felelősségrevonást.

E szavak mögött már nem sok erő volt. A büntető, illetve fegyelmi eljárás alá vont hazatérők tekintélyes részét hamarosan a frontra küldték, a kenyérmezői és más büntetőtáborokat augusztus-szeptember folyamán gyakorlatilag kiürítették. A Monarchia az összeomlás küszöbén állt.

1918 nyarán ugrásszerűen megnőtt a hadifoglyokból alakított internacionalista osztagok száma. Így Scserbakov szovjet történész számításai szerint, egyedül a keleti arcvonalon 20 000 internacionalista harcolt,⁴³ akiknek több mint a fele magyar lehetett. Az utóbbi feltevést megerősítik az ellenforradalmi alakulatok napi jelentései, melyekben a harctéren számba vett halottak nemzetiségi megoszlása is gyakran szerepel.

1918-ban megalakult a Vörös Hadsereg internacionalista csoportjait szervező bizottság, amely a Hadügyi Népbiztosság és a Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságának volt alárendelve. A bizottság tagjai 1918 júliusa és novembera között meglátogatták azokat a városokat, ahol internacionalista osztagok voltak. A bizottság az önálló osztagokat és a védelmi céllal szervezett alakulatokat igyekezett a Vörös Hadsereg állományához csatolni, ott pedig, ahol az önkéntesek nagyobb számban jelentkeztek — mint Jaroszlávlban, Orjolban, Kurszkban, Kazányban és más városokban — helyi szekciókat alakított.

A fenti bizottságtól függetlenül — amely állami szerveknek volt felelős a toborzásért — az OK(b)P Külföldi Csoportjainak Föderációja az I. moszkvai internacionalista osztag kiegészítésére külön bizottságot szervezett, amelynek Szamuely Tibor lett a komisszára. A föderáció elnökségének októberi ülésén megtárgyalták egy katonai alosztály felállítását, amely biztosítja a Vörös Hadsereg internacionalista alakulatainak egységes szervezését Szovjet-Oroszország egész területén, ténylegesen azonban az internacionalisták szervezésének, különösen számbavételüknek feladatát a központi szervek a polgárháború végéig sem tudták valóban átfogóan elvégezni, kézben tartani. Többnyire olyan századok, zászlóaljok, ezredek állományának a számbavétele folyt, ahol nagy számban harcoltak internacionalisták. A csapatok harcosainak

42 НИЛ. *Első világháborús gyűjtemény*. 3389. cs. 5. pall. 1. i.

43 Ю. Щербаков: *Иностранные интернационалисты на Восточном фронте (1918 г.) — Интернационалисты в боях за власть Советов*. Изд. «Мысль». Москва. 1965. стр. 318.

fluktuációját nemigen vehették figyelembe: a személyi állomány növekedése, csökkenése és különösen kicserélődése, a veszteségek, a leszerelések ugyanis a számbavételekben nem nagyon tükröződtek. 1918 őszén, vagyis a hadifoglyok közül kikerült vöröskatonák tömeges hazatérése, a szibériai internacionalisták alakulatainak szétverése, a turkesztániak elszigetelése és bekerítése után egyedül a Vörös Hadsereg internacionalista egységeinek és alegységeinek a soraiban — nem számítva a partizánosztagek, a belbiztonsági alakulatok és a Vörös Hadsereg más egységeiben egyesével, kisebb csoportokban szolgálókat — 50 000 internacionalista harcolt.⁴⁴

Az OK(b)P Külföldi Csoportjának Föderációja a hadifoglyok soraiból kikerült különböző nemzetiségű vöröskatonák internacionalista nevelésének, valamint a nacionalizmus leküzdésének az érdekében nem szorgalmazta a nemzeti alakulatok szervezését Sőt, a föderáció július 12-i ülésén a nemzeti alakulatok szervezése ellen foglalt állást.⁴⁵ Ez határozott szembefordulás volt azzal a gyakoralattal, amelyet a cárizmus idején honosítottak meg, amikor a hadifoglyokat nemzetiségek szerint elkülönítették egymástól és belőlük csehszlovák, délszláv és román burzsoá-nacionalista alapon álló alakulatokat szerveztek.

A régi orosz hadsereg felbomlása idején, 1917 végén—1918 elején a hadifoglyokból és menekültekből szervezett önkéntes alakulatok is polarizálódtak. Alegységek és egységek álltak át a forradalom oldalára, melyek maguk is toboroztak soraikba harcosokat.

Mivel magyar burzsoá-nacionalista katonai egységek sem a cárizmus, sem az ideiglenes kormány idején nem alakultak, a magyar vöröskatonák szervezése kezdettől fogva internacionalista alapon folyt. Több esetben azonban, mint például Penzában és Tambovban, a Vörös Hadsereg csehszlovák, Carincinben, Szaratovban pedig a szerb alakulataiba is léptek be magyarok. Később ezek az alakulatok, összetételüket tekintve is nemzetközivé váltak. Külön nemzeti katonai egységek szervezése ott, ahol különböző nemzetiségű hadifoglyok együtt éltek, nagy nehézségekbe ütközött. Ilyen egységeket csak bonyolult ide-oda utazgatások árán lehetett volna felállítani, ami leküzdhetetlen nehézségeket okozott volna.

Az internacionalista ezredek és zászlóaljok nemzetiségi összetétele vegyes volt, hol a magyarok, hol a lengyelek, helyenként pedig a csehek, németek, osztrákok, románok, szerbek, bolgárok, illetve kínaiak alkottak viszonylagos többséget.

A kiképzés, a politikai oktatás és a harc vezetése szempontjából célszerű volt olyan századokat és szakaszokat szervezni, melyek egy nyelven beszélő vöröskatonákból álltak. Így a nemzeti elkülönülés csak alsó szinten, tisztán gyakorlati céllal érvényesült. Ebből következik, hogy a Vörös Hadsereg soraiban kimondottan magyar ezredekről nem beszélhetünk. Szép számmal akadt azonban olyan század, szakasz, illetve raj, amely csak magyarokból állt, de ezt akkor különösen nem hangsúlyozták, hiszen valamennyien a különböző nyelven beszélő munkások és parasztok közös ügyéért, a szocializmusért harcoltak.

⁴⁴ ЦПА ИМА. ф. 17, оп. 4, ед.хр. 57, л. 14.

⁴⁵ Исторический Архив. 1957. № 4. стр. 14.

A moszkvai főposta visszafoglalása

Július 6-án, valamivel ebéd után, egy gépkocsi állt meg a Gyenezsnaja köz egyik épülete előtt, amely a moszkvai német követség székháza volt. A kocsiból két férfi szállt ki és figyelmeztették a gépkocsi vezetőjét, hogy a motort ne kapcsolja ki, mert hamarosan visszatérnek.

Aktatáskájukat magukhoz szorítva mindketten beléptek a követség ajtaján. Az érkezőket dr. Rietzler tanácsos és a katonai attasé helyettese, Müller fogadta. Megvizsgálták megbízóleveleiket, amelyben a következő állt: „Az Összorosz Rendkívüli Bizottság meghatalmazza munkatársát, Jakov Blumkint és a Forradalmi Törvényszék elnökét, Nyikolaj Andrejevet, hogy tárgyalásba bocsátkozzon az Orosz Köztársaságba akkreditált német követ úrral oly ügyben, amely személyesen érinti a követ urat.” Az iraton Felix Dzerzsinszkijnek, a bizottság elnökének és titkárának, Kszenafontnak az aláírása állott, amelyre rányomták a rendkívüli bizottság pecsétjét is.

Blumkin nem volt hajlandó az öt fogadó diplomatákkal tárgyalni, ragaszkodott a követtel való személyes találkozóhoz.

Amikor Mirbach gróf belépett a fogadóterembe, Blumkin átadta Mirbach Róbert magyar tiszt állítólagos kémtevékenységére vonatkozó dokumentumokat, utalva arra, hogy tudomása szerint a letartóztatásban levő vádlott a gróf közeli rokona. A követ átnézte az iratokat, majd kijelentette, hogy a kérdéses hadifogoly tiszthez semmi köze. Rietzler tanácsos javasolta a tárgyalás befejezését, s a feltett kérdésre a Külügyi Népbiztosság útján írásos választ ígért.

Az eddig hallgató Andrejev ekkor megkérdezte:

— Talán érdeklik a követet azok a lépések, amelyeket ellene foganatosíthatunk?

Blumkin maga is megismételte a kérdést, mire Mirbach igenlően bólintott.

— Ezt most azonnal megmutatom — mondta Blumkin, s aktatáskájából előrántva revolverét, lövéseket adott le a német diplomatákra.

Müller hasra vágódott, s igyekezett magát fedezni. Mirbach felugrott és megpróbált kifutni a helyiségből, de egy lövedék az ajtóban tarkón találta. Ekkor Blumkin és Andrejev kézigránátokat dobtak a terembe és azok felrobbanása előtt az ablakon át elmenekültek. A rájuk várakozó gépkocsi a rendkívüli bizottság egyik osztagának szálláshelyére, a Trjohszvjatyityel közben levő épületbe röpítette őket.

Mirbach gróf meggyilkolását a német kormány ürügynek használhatta fel a Szovet-Oroszország elleni háború felújításához, s nyilván a merénylőknek is ez volt a céljuk. Ezért gyorsan cselekedni kellett. Dzerzsinszkij azonnal a követségre ment, hogy tisztázza a körülményeket. Meglepetten tapasztalta, hogy a merénylők megbízólevelükre ráhamisították aláírását. A pecsét azonban eredeti volt, amit csakis a rendkívüli bizottság eszer alelnökének, Alekszandrovicsnak a tudásával üthették rá.

Lenin a merénylet mögött álló politikai erőket illetően kezdetben a monarchistákra és az eszerekre egyaránt gyanakodott, s ehhez megvolt minden alapja.⁴⁶

A monarchisták Ukrajnában és Oroszországban tárgyaltak a németekkel, akik az élelmezési nehézségek, valamint a falusi szegény- és gazdag parasztság között kiéleződő harc, az ellenforradalmi csapatoktól kezdetben elszenvedett vereségek miatt a bolsevik kormány közeli bukását várták.⁴⁷ Egy német

⁴⁶ Из истории Всероссийской Чрезвычайной Комиссии 1917—1921 гг. Сборник документов. Москва 1958. стр. 146.

⁴⁷ Deutsche Zentralarchiv, Potsdam. Reichskanzlei Nr. 5/7. Russland. 1918. S. 199.

intervenció szélsőségesen reakciós elemeknek a hatalomra segítségét jelentette volna, akik az események meggyorsítása érdekében merényletektől sem riadtak vissza.

A szociálforradalmárok — eszerek — képviselői, akiknek baloldali szárnya még 1917-ben koalícióra lépett a bolsevikokkal, de a breszt-litovszki béke aláírása után ellenzékbe vonult, számos állami szervben, így a helyi szovjetek végrehajtó bizottságaiban is bent maradtak. A föld felosztása után, amikor a szegényparasztság erőlesebben kezdett fellépni a kulákuzsora ellen, s a városból élelmiszereket rekviráló osztagok járták a falvakat, a baloldali eszerek a kenyérrrel spekuláló gazdag parasztság mellé álltak. Az egész parasztságra ható befolyásuk rohamosan csökkent, pedig magukat az utóbbi egyedüli képviselőjének tekintették.

A július 4-én Moszkvában megnyílt, a szovjetek V. összoroszországi kongresszusára érkezett 1164 küldöttből mindössze 353 volt baloldali eszer, amíg a kommunisták az abszolút többséget alkották. Számuk elérte a 733 főt, a többi mensevik, anarchista maximalista és párton kívüli volt.⁴⁸

A kongresszusz azért hívták össze, hogy alkotmányban rögzítse az Oroszországban végbement nagy társadalmi átalakulás eredményeit, a proletáriátus és a dolgozó parasztság szövetségét, a proletáriátus diktatúráját megtestesítő szovjet államrendet, a föld, az üzemek, a gyárak, a bankok, a vasúti és a vízi közlekedési eszközök szocialista tulajdonát stb.

Mivel a kongresszuson céljaikat — a szegényparaszti bizottságok és az élelmiszerek rekvirálását végző osztagok felszámolását, a breszt-litovszki béke felmondását stb. — a többséggel szemben demokratikus keretek között nem érthették el, az eszerek államcsínyhez folyamodtak. Ebben nagy mértékben támaszkodtak az angol, a francia és az amerikai imperializmusra. Ezek képviselői — mint például a különböző ellenforradalmi szervezkedéseket ösztökélő Lockhart angol diplomata — a Nagyszínház egyik páholyából nézték végig Szpiridonova, Kamkov és más „baloldali” eszer felszólalását, hallgatták a Népbiztosok Tanácsa ellen intézett kirohanásokat.

Ha nem is központi, de semmiesetre sem elhanyagolható témája volt az eszer szónoklatoknak és újságcikkeknek ebben az időben Németország és Ausztria—Magyarország hadifogoly katonái felfegyverzésének a kritikája. Úgy állították be a dolgot, mintha a bolsevikok a lett lövészek, a magyar és a kínai internacionalisták szuronyaira támaszkodnának.⁴⁹ A sovinszta kispolgár érzelmeire próbálnak apellálni, az antanthatalmaktól pedig erre hivatkozva akartak nagyobb segítséget kicsikarni.

Dzerzsinszkij a német követségről a Trjohszvjattelj közbe sietett, ahol Popovtól, a VCSK moszkvai osztagának eszer parancsnokától Blumkin kiadását követelte. Amikor belépett az épületbe, kiderült, hogy az eszerek összeesküvésének központjába került. Popov előzőleg eltávolította osztagából a szovjethatalomhoz hű vöröskatonákat — akiknek tekintélyes része a frontra ment — s anarchista fekete-tengeri matrózokkal töltötte azt fel. Az utóbbiak segítségével az eszerek lefegyverezték és őrizetbe vették Dzerzsinszkijt és a kíséretében levő személyeket. Az utcákon feltartóztatták és elhurcolták a vezető szovjet és pártfunkcionáriusokat. Így fogták el a posta és táviró népbiztosát, Podbeljszkijt is, akinek szolgálati gépkocsiján a főposta elé hajtottak, amit — az őrséget megtévesztve — ellenállás nélkül birtokba vettek.

⁴⁸ История гражданской войны в СССР. т. 3. Москва. 1957. стр. 164.

⁴⁹ Правда, Moszkva, 1918. december 29. — Levél Magyarországról. (Azok, akik gyűlöletek az „internacionalista” Szpiridonovának.)

Az egész ország területére olyan tartalmú körtáviratot kezdtek leadni, hogy a Népbiztosok Tanácsának rendeleteit ne teljesítsék, mivel Moszkvában a hatalom az eszerek kezében van. Felszólították a hozzájuk hű alakulatokat, hogy azonnal induljanak Moszkvába, mivel a bolsevikok hadifoglyokat összpontosítanak a fővárosba.⁵⁰

A lázadás előre kitervelt módon kezdődött, abban az időpontban, amikor keresztelő Szent János napjára való tekintettel — amely július 7-re esett — számos vöröskatonát engedtek el szabadságra. A helyőrség alakulatai, köztük a lett hadosztály, a város környékén nyári gyakorlaton volt. Sok munkás a frontra ment.

A városi pártszervezetek azonnal mozgósították fegyverfogható tagjait, viszont az adott pillanatban a Kreml lett őrségén és az V. szovjetkongresszus őrségén kívül szervezett katonai erő alig volt kéznél. Az internacionalisták egy részét más helyi osztagokkal együtt még aznap Jaroszlavba vezényelték, ahol hajnalban ellenforradalmi lázadás tört ki, melynek következtében az eszerek támogatásával a fehérgárdista tisztek ragadták kezükbe a hatalmat.

A Nagyszínház őrsége Dzerzsinszkij letartóztatása után a „baloldali” eszereket visszatartotta s csak a pártonkivülieket és a bolsevikokat engedte ki az épületből.

Az eszerek tüzésége ekkor már javában lőtte a Népbiztosok Tanácsának székhelyéül szolgáló Kremlt, amelyet a magyar agitátor iskola hallgatóival erősítettek meg.

A lázadás leveréséhez szükséges erők beérkezése csak másnap reggelre volt várható, de addig is cselekedni kellett.

Kiszámíthatatlan és súlyos következményekkel járt volna, ha a főpostát a táviróhivatallal reggelig a lázadók kezén hagyják.

A Kremlben sebtében összevont internacionalista osztag — amelyhez a Magyar Kommunista Csoport moszkvai tagjai és az agitátor iskola hallgatói mellett még más magyar, német és román internacionalistákat is sikerült mozgósítani — éjjel azt az utasítást kapta, hogy egy lett szakasszal és az ukrán kommunisták I. kongresszusára érkezett küldöttekkel együtt, Kun Béla vezetésével azonnal foglalja vissza a táviróhivatalt.⁵¹

A mintegy 150 harcosból álló kis csapat a Kreml udvarán gyülekezett s innen indult bevetésre.⁵² A győzelem mámorában úszó eszerek — akik ráadásul alaposan felöntöttek a garatra — nem is gondoltak arra, hogy a már említett erőviszonyok mellett, alig néhány száz kommunista az éjszaka kellős közepén támadást kíséreljen meg a mintegy 2000 állig felfegyverzett lázadó egyik fontos támpontja ellen. Az utcán csend volt — Kun Béla osztaga szinte akadálytalanul jutott el a táviróhivatal épülete közelébe, a Mjasnyickaja utcáig.

A hivatal bejárata előtt egy páncélautó állt. A lettek parancsnoka 18 emberét három csoportra osztotta. Ezek több oldalról egyszerre rohantak rá a félelmetes masinára. Szurony és puskatus igénybevételével, lövés nélkül fegyverezték le a kocsit legénységét, s helyüket a géppuskák mellett vöröskatonák foglalták el. Az osztag harcosainak egy része megszállta a táviróhivatal szemben levő sarokházat s ott tüzelőállást foglalt.

⁵⁰ Из истории Всероссийской Чрезвычайной Комиссии 1917—1921 гг. Сборник документов. Москва. 1958. стр. 149.

⁵¹ Szociális Forradalom, Moszkva, 1918. július 10.

⁵² Giszti Pál: A moszkvai eszer lázadás leverése és főposta visszafoglalása. Hadtörténelmi Közlemények, 1957. 3—4. sz. 182. o.

Ezt követően az osztag zöme felrohant a széles bejárati lépcsőn s meglepésszerűen benyomult az előcsarnokba, ahol egy tucatnyi fegyveres lázadó tartózkodott. A rohamot vezető Szamuely Tibor oroszul megadásra szólította fel őket. Az eszerek a túlerő láttán letették a fegyvert.

A rohamozó osztag harcosai ezután az emeleteket kezdték megtisztítani. Benyomultak az első emeleten levő táviró- és telefonterembe, ahonnan az eszerek a bolsevikok hatalmának megdöntéséről szóló táviratokat diktálták. Csak néhányan próbálták meg fegyverüket használni, de a fogságot senki sem kerülhette el.

A harcot irányító Kun Béla — aki maga is fegyverrel vett részt az akcióban — a távirót rövidesen átadta a szovjet kormány megbízottjának. A bolsevikok megdöntéséről szóló eszerek táviratok özöne megszűnt. A gépek a szovjethatalom híreit röpítették világgá.

Az osztag a táviró elfoglalása után a környező utcákat tisztította meg. Ezzel a bátor fegyverténnyel a forradalom erői ragadták magukhoz a kezdeményezést.

Hajnali 4 órára már a kormány 720 gyalogossal, 12 löveggel, páncélcocsival, 72 lovassal és 40 főnyi géppuskás osztaggal rendelkezett. Az erőket két csoportra osztották, az elsőt a mai Kropotkin-kapunál, a másodikat a Puskin téren gyülekeztették.

7-én délelőtt 10 órakor a kormánycsapatok tüzérése megnyitotta a tüzet a lázadók fő fészkeire. A vezetők gyorsan civilbe öltöztek és kereket oldottak. Hamarosan követték őket Popov legényei is, akik a Kurszki pályaudvar irányába menekültek. A lázadó alakulatok megfélemlített katonái közül többen — látva parancsnokuk menekülését — a szovjet kormány mellé álltak és kiszabadították a fogva tartott kommunistákat, köztük Dzerzsinszkijt. Fokozatosan beérkeztek a városba a riadóztatott lett hadosztály ezredei. Előzőleg ezek megnyerésére a német, valamint az angol és a francia ügynökök egyaránt nagy erőfeszítéseket tettek. A lett önkénteseket azonban nem lehetett megingatni, szilárdan a Népbiztosok Tanácsát támogatták. A kormánycsapatok megszállták a pályaudvarokat és a fontosabb utakat. Szétverték, lefegyverezték a vidékről a lázadók segítségére érkezett alakulatokat.

Július 9-re a városban elhallgattak a fegyverek. A lett hadosztály parancsnoka, Vacetisz volt ezredes jelentette a szovjet kormánynak, hogy a forradalom ügyéhez hű csapatok, amelyeknek soraiban a magyar agitátor iskola hallgatóin kívül Jancsik Ferenc zászlóalja is harcolt,⁵³ a lázadást leverték s a fővárosban a rendet helyreállították.

Az V. szovjetkongresszus folytatta munkáját. Az eszerek puccs leveréséről szóló beszámoló külön kiemelte, hogy a veszély pillanatában a magyar internacionalisták osztaga, Kun Béla vezetésével, elsőként ajánlotta fel segítségét a Népbiztosok Tanácsának, s küzdött hősiessen a lázadás teljes felszámolásáért.

A harcok folyamán esett el Horák Antal internacionalista vöröskatona, akit a Kreml falánál a lett és az orosz munkásalakulatok díszsortüze mellett helyeztek örök nyugalomra⁵⁴

⁵³ Дружба народов, Москва, 1957. № 10. стр. 134. Balogh János: Hadifoglyok az oroszországi forradalomban. Sarló és Kalapács, 1932. 10—11. sz. 102. o.

⁵⁴ Правда, 1918. július 12.

A vidéki ellenforradalmi lázadások leverése

1917 végén több ellenforradalmi szervezet alakult. Az egyik, amely a Haza és a Szabadság Védelmének Szövetsége hangzatos nevet vette fel, Kerezenszki volt hadügyminisztere, az eszer Szavinkov vezetésével, a francia követ támogatásával Jaroszlavban, Kosztromában, Ribinszkben és más városokban felkeléseket szervezett. Ezek az akciók összhangban voltak a szövetségesek arhangelszki csapatszállításával.

Jaroszlavban és Ribinszkben voltak a legnagyobb fegyver- és hadianyagraktárak. Ezek megszervezésével az ellenforradalmárok a Keleti Front csapatainak az utánpótlási bázisát kaparintották volna kézbe, lehetővé téve a lázadók felfegyverzését és az intervenció csapatokkal való egyesülését.

A jaroszlavl helyőrség soraiba beépültek az összeesküvők. Ellenforradalmár volt a körzeti katonai komisszáriátus több vezetője és a kormányzósági milícia komisszára, Falalajev is. A fehérgárdistákat támogatta a géppuskások és a páncélkocsi osztály parancsnoki kara.

Az eszerek által támogatott összeesküvők, Perhurov ezredes és Hopper tábornok parancsnoksága alatt július 6-án hajnalban elfoglalták a legfontosabb épületeket és fegyverraktárakat.

A kormányzósági szovjet végrehajtó bizottságnak épületét a 3. internacionalista zászlóalj egyik százada védte. Az ellenforradalmárok rajtaütésükkel úgyszólván teljesen megsemmisítették a századot, s a zászlóalj többi harcosát foglyul ejtették. A fehérek a foglyokat egy rozoga volgai uszályra hajtották, amelyet a folyó közepére vontattak és ott mintegy 16 napig sorsára hagyták.

A városban levő másik két internacionalista zászlóaljat a felkelők kiszorították a város központjából a pályaudvarhoz, ahol azok súlyos harcot vívtak és állományuk jelentős része elveszett.⁵⁵ A harcokba bekapcsolódott egy 200 főnyi internacionalista osztag is, amelyet Nizsnij-Novgorodból küldtek egy gabonaszállítmányért Jaroszlavlba.⁵⁶

A jaroszlavl internacionalista alakulatok szervezője Denis Koudelka cseh bányász volt, aki a későbbiekben a Keleti Front csapatainak soraiban ezred-, majd dandárparancsnoki minőségben harcolt.

A súlyos csapásokat szervezett helyi szovjet erők támogatására Ivanovo-Vozneszenszkből, Vologdából, Kosztromából, Petrográdból érkezett segítség zömében orosz vörösgárdista munkásosztagok. A harcokba néhány internacionalista alegység is bekapcsolódott. Moszkvából egy páncélvonat és Geiger János internacionalista zászlóalja, továbbá Ljubimból a kosztromai csapatokkal együtt Garasin Rudolf alegysége érkezett Jaroszlavl körzetébe. Ide vezényelték a moszkvai eszer lázadás leverése után Jancsik Ferenc zászlóalját is.⁵⁷

A harcokban, amelyek a városban július 22-ig folytak, az internacionalisták alaposan kivették a részüket. Közülük többen elesetek, így a vasúti híd körüli harcokban halt hősi halált három magyar lovas felderítő: Takács Imre, Szabó Albert és Kovács Mihály. Amikor az ellenforradalmárok helyzete kezdett kilátástalanná válni, vezetőik egy része monitoron elmenekült, másik része — Perhurov ezredessel az élen, miután előzőleg a „Jaroszlavl-i Önkéntes Hadsereg” nevében megüzente a háborút Németországnak — el-

⁵⁵ ЦПА ИМА. ф. 5, оп. 2, папка 7, ед.хр. 35, лл. 1—7.

⁵⁶ Müller Miklós: Az uráli harcok 1918-ban. Sarló és Kalapács, 1931. 12. sz. 46. o.

⁵⁷ Garasin Rudolf: Vörös sapkás lovasok. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1967. 34—37. o.

határozta, hogy megadja magát a német hadifogoly-misszió helyi kirendeltsége vezetőjének, Balck hadnagynak, s mint hadifogoly a német birodalom védelme alá helyezi magát. Balck az ajánlatot elfogadta, a fehérektől kapott fegyverekkel felfegyverezte a kéznél levő hadifoglyokat s a Városi Színház körül őrséget állított fel. Itt ütöttek ugyanis tanyát a kudarcot szenvedett lázadók.⁵⁸

A német misszió önkényes eljárását nem hagyták jóvá sem a központi hatalmak, sem a szovjetek felsőbb szervei — s az ellenforradalmárok nem kerülhették el sorsukat. A volgai uszályokba zárt és éhhalálra ítélt internacionalisták többségét a várost felszabadító szovjet csapatok már nem találták életben. A jaroszlavi harcok folyamán rajtuk kívül még számos magyar, német, cseh és más nemzetiségű internacionalista vöröskatona áldozta életét a forradalom ügyéért. „Sok öntudatos és dicsó külföldi munkás és paraszt halt hősi halált a harcoló orosz proletariátus oldalán, de ők a nemzetközi munkásnép ügyéért áldozták életüket...” — írta később az internacionalisták jaroszlavi szerepéről a Welt-Revolution c. német nyelvű lap.⁵⁹

A szovjethatalom létét komolyan veszélyeztető lázadás Szimbirszkben robbant ki. Itt a Keleti Front eszerpárti parancsnoka, Muravjov július 10-én megbízható alakulataival letartóztatta a városi szovjet vezetőit, valamint az 1. hadsereg parancsnokát, Tuhacsevszkijt.⁶⁰ Átvette a teljes hatalmat s megüzente a hadat Németországnak, ugyanakkor a csehszlovák hadtesttel szemben elrendelte a harc beszüntetését.⁶¹ Az egész arcvonal felborulása fenyegetett, amikor kormányzósági bolsevik pártbizottság véletlenül szabadon maradt elnöke, Varejkisz a forradalomhoz hű orosz és internacionalista alakulatok segítségével 11-én felszámolta a lázadást. Muravjov a nemzetközi vöröskatonákkal vívott tűzharcban életét vesztette.⁶² A kaland megghiúsítása után a város parancsnokságát Varejkisz vette át, helyettese az internacionalisták egyik vezetője, a magyar Raisz lett.⁶³

Az orjoli kormányzóságból a harcképes erőket a Keleti Front megerősítésére küldték. Orjol városában a vasutas ezred állományában egy internacionalista zászlóalj maradt Mondre Ferenc parancsnoksága alatt, valamint egy internacionalista szakasz, amelyet augusztusban Livnibe rendeltek a járási szovjet védelmére.

Livniben az eszerek irányításával ellenforradalmi lázadás tört ki. A túlerőben levő lázadók elfoglalták a szovjet és a távíró épületét. A kis helyőrség néhány óráig megpróbálta feltartóztatni a támadást. Az internacionalista szakasz egy német fogtechnikus, Minich Henrich parancsnoksága alatt a vasútállomást tartotta, hogy az Orjoltól és Kurszktól segítségül hívott csapatok ki tudjanak rakodni. Elsőnek az orjoli internacionalista zászlóalj érkezett meg augusztus 18-án. A szakaszból ekkor már csak néhányan voltak életben. Elesett a parancsnok, aki több száz ellenforradalmártól körülvéve, sebesülten is utolsó leheletéig harcolt. A fehéreket szinte megbabonázta egy magyar vályogvető cigány, Ocelár János rendíthetetlen bátorsága. Amikor töltényei elfogytak, egymaga ment szuronyrohamra.⁶⁴

A zászlóalj megszállta az állomást és tüzérségi tűz alá vette a várost. Gruber József újpesti vasmunkás vezetésével — aki a katonaságnál sza-

58 П. Г. Софинов: Очерки истории ВЧК. Москва. 1960. стр. 67—68.

59 Welt-Revolution, Moszkva, 1918. augusztus 8.

60 М. Д. Бонч-Бруевич: Вся власть Советам. Москва. 1964. стр. 301—302.

61 В. Алексеев: Восстание главнокома Муравьева. Сталинград. 1936. стр. 50—51.

62 Уо. 58. о.

63 Уо. 101. о.

64 Gaál András: Az orenburgi fronton. — Sarló és Kalapács. 1932. 2. sz. 59. o.

kaszvezetői rendfokozatot ért el — 48 internacionalista tört át a mintegy 2000 ellenforradalmár gyűrűjén, amelyet az utóbbiak a szovjet még ellenálló tagjai és vezetői köré fontak. Gruber — nem rettenve meg a túlerőtől — a lázadókat megadásra szólította fel. Gépfegyverével utcákat kaszált az ellenség soraiban. Bár közben súlyosan megsebesült, rohamra vezette katonáit és szétszórta az ellenforradalmár tömeget. Szuronnal tört utat a város belsejébe, hogy kiszabadítsa a kivégzés előtt álló szovjet vezetőket és vöröskatonákat.⁶⁵

A harcban 22 magyar, német és szerb internacionalista esett el, akiket katonai pompával Orjol város főterén temettek el.⁶⁶

Az internacionalista zászlóaljtagok harcokban tanúsított hősiesség elismeréseképpen a kerületi katonai komisszár önálló zászlóaljává nyilvánította, mely 1918 végétől Ukrajnába harcolt.

1918 nyarán és őszén az internacionalisták még több más ellenforradalmi megmozdulás leverésében vettek részt. Ezek közül ki kell emelnünk az asztrahányiak — név szerint Gavró Lajos, Pados István, Dömök József, Szabó Sándor szerepét. Asztrahány ebben az időben az utolsó összekötő kapocs egyik fontos láncszeme volt, amely még megmaradt Szovjet-Oroszország és Turkesztán között. A Volga alsó folyásánál feküdt, s a Kaszpi-tenger felé vezető út kulcspontja volt.

Augusztus 15-én a fehérgárdisták demagóg módon nagy tömeget mozgósítottak a szovjetek ellen — helyesebben a kommunisták ellen, mert szavakban a szovjetek híveinek mondták magukat. Birtokukba vették a város nagy részét. Gavró Lajos zászlóaljának két századát elfogták és a várba zárták. Ide hurcolták a letartóztatott kommunistákat is.

Az ellenállás központja a kikötői negyedben jött létre, ahol megalakult a katonai tanács. A szovjethez hű tengerészek közül néhányan elmentek Markovics ezredeshez, az ellenforradalmárok parancsnokához és felajánlották, hogy megmutatják a bolsevikok rejtekhelyét. Az ezredes elfogadta az ajánlatot és legmegbízhatóbb embereit küldte ki a városból a matrózokkal. Ezzel a vár ellenforradalmi őrsége meggyengült. Ekkor jelentkezett nála Gavró is, aki látszólag szintén felajánlotta szolgálatait. A kevés erővel rendelkező ezredes elfogadta a hadifogoly tiszt segítségét, aki az első adandó alkalmat felhasználva a letartóztatott internacionalistákat kiengette és a fegyvertárat megnyitotta. Gavró azonban nemcsak saját embereit fegyverezte fel, hanem a fogva tartott asztrahányi kommunistákat is.

A győzelemittas fehérek 16-ra virradó éjszaka gyűlésre jöttek össze a várban, de vesztükre. Az őrséget Gavró internacionalistái váltották fel, s a gyűlés résztvevőit letartóztatták.⁶⁷

Mikor megérkezett Kirov a Lenin-ezreddel és a Dzsangilindisz-osztaggal, a vár és környéke már szilárdan a forradalmi erők kezében volt.

Harcok a Bajkál partján

Június 16-án lejárt a Mariinszk körzetében kötött fegyvernyugvás. Gajda csapatai támadásba mentek át.

A szovjet erők Krasznojarszknál két arcvonalon harcoltak, nyugaton Gajda, keleten pedig Kanszknál Usakov alezredes fehér gárdistái ellen.

⁶⁵ Welt-Revolution, Moszkva, 1918. szeptember 12.

⁶⁶ Gaál András: i. m. 60. o.

⁶⁷ Dömök József: Egy internacionalista életéből. Sarló és Kalapács, 1931. 1. sz. 56. o. — PI. Archivum. Gavró Lajos visszaemlékezése. sz. n.

Gajda már június 15-én útnak indított egy átkaroló alakulatot a szovjet erők szabadon hagyott szárnyán, a mariinszki állások mögé. 16-án reggel megindul a frontális támadás is, s a vörös csapatok két tűz közé szorultak. „A magyarok a végsőkig harcoltak — írta később erről az ütközetről Gajda — és szünet nélküli támadásokkal tudtuk csak kiverni őket az árkokból. 17 óra tájban befejeződött a harc, úgyhogy frontális csoportunk a vasútvonal mentén nyomulhatott előre.

600 foglyot ejtettünk, javarészt oroszokat. Másnap 300 vöröskatonát — zömében magyarokat — temettünk el. A halottak száma nagyobb volt, mert sokan közülük az erdőben maradtak temetetlenül vagy belefulladás a mély mocsárba.”⁶⁸ Nagyrészt azok a magyar internacionalisták estek itt el, akiket Acsinszokban és Krasznojarszkban a Külföldi Munkások Kommunista (szociáldemokrata) Szervezete toborzott az ellenforradalmárok támadásának feltartóztatására.

Június 14-én Irkutszkba ellenforradalmi lázadás tört ki. Az ellenség kihasználta azt, hogy a csapatok a frontra mentek. A lázadók megtámadták a börtönt és kiszabadítottak 100 letartóztatott tisztet. Az irkutszki munkásokkal együtt a szovjet felfegyverezte a forradalommal szimpatizáló hadifoglyok egy részét is, akik osztrák—magyar és német egyenruhában vettek részt a harcokban. Kegyetlen, váltakozó sikerű harc bontakozott ki. Az ellenforradalmárok birtokukba vették a tüzérségi laktanyát, amelyet a felkelés fő támpontjává változtattak.

A laktanya visszafoglalására az internacionalisták kaptak parancsot. Határozott rohamuk megtörte a fehérek elkéseredett ellenállását.⁶⁹ A munkások és az internacionalisták visszaállították a város forradalmi rendjét. Az ellenforradalmárokkal szimpatizáló amerikai konzulátus vezetője a szovjethatalom megszilárdulását látva Irkutszkból értesítette az amerikai külügyminisztériumot, hogy a Vörös Gárda állományának 60%-át felfegyverzett hadifoglyok alkotják.⁷⁰ Knight admirális, az Amerikai Egyesült Államok ázsiai flottájának parancsnoka néhány nap múlva úgy adta tovább az irkutszki eseményeket, mintha német hadifoglyok foglalták volna el a várost. Tájékoztatása jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a cseh hadtest megsegítése címén az amerikai kormány elhatározta a távol-keleti intervenciót.⁷¹

Krasznojarszkba június 21-én vonultak be a fehérek. Az elfogott bolsevikokat — köztük az acsinszki internacionalisták vezetőjét, Kiss Ferenc gyógyszerészt, a Galilei Kör egykori titkárát — kivégezték.

A Szibériai Központi Szovjet azonban nem adta fel a harcot, s Nyizsnyegyinszk körzetében aktív védelemmel igyekezett a fehéreket feltartóztatni. Itt vetették harcba a cseremhovái bányászok osztagait és a Vörös Hadsereg irkutszki alakulatait, amelyek részben internacionalistákból álltak. Hozzájuk csatlakoztak a Szemjonov-arcvonalról elvont csapatok, köztük az első omszki proletárórosztag, amelynek zöme magyar volt.

A front parancsnoki teendőit Golikov, a vezérkar főnöki tisztet Omaszta Frigyes látta el,⁷² akit a különböző források hol osztrák, hol magyar munkásként emlegetnek.

⁶⁸ Rudolf Gajda: i. m. 42. o.

⁶⁹ Wimmer Ernő: Az irkutszki hadifogoly-mozgalom 1918-ban. Sarló és Kalapács, 1931. 11. sz. 39. o.

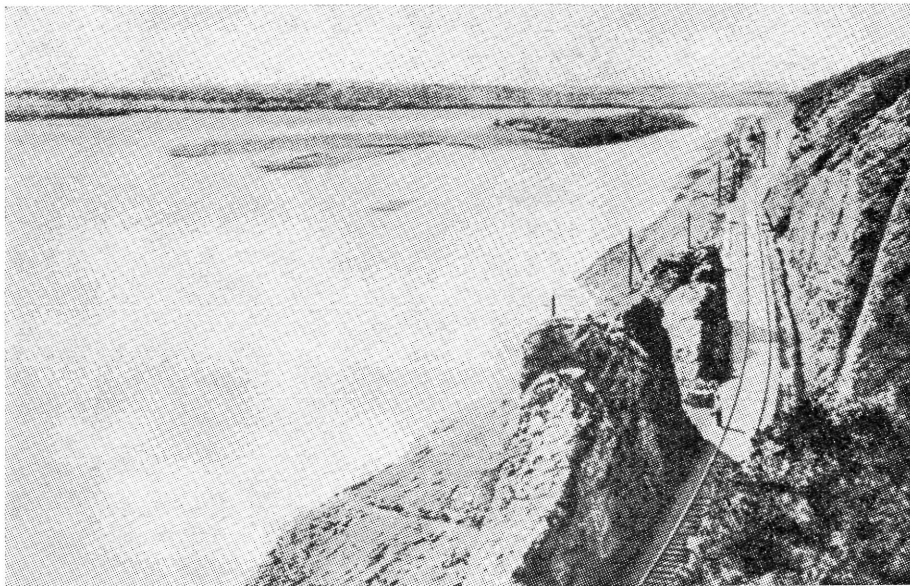
⁷⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1918. Russia, Vol. II. Washington, 1932. 217. o.

⁷¹ George F. Kennan: Amerika und die Sowjetmacht. Die Entscheidung zur Intervention. Steingrüben Verlag, Stuttgart, S. 371—376.

⁷² Fried Dezső: Az internacionalisták harca a szibériai ellenforradalom ellen 1918-ban. Sarló és Kalapács, 1930. 10—11. sz. 68. o.

A szovjet csapatok ellentámadásba mentek át. A támadás sikeresen bontakozott ki, s mintegy háromnapos harc után, június 24-én az omszki internacionalista osztag elfoglalta Nyizsnyeugyinszk elővárosát.⁷³

„Legjobb egységeiket, a katonai városrész körüli védelmi vonalam ellen összpontosították — írja Gajda a szovjet frontparancsnokságról szólva —, kb. 2000 magyarból álló alakulatuk egymást követő hullámokban szakadatlan támadta kis létszámú védelmi rendszerünket. Páncélgépkocsijuk több ízben áttörte arcvonalunkat, úgyhogy századaink kénytelenek voltak visszavonulni. A helyzet válságosra fordult. Katonáink, akik bőrig áztak a szakadatlanul

A Bajkál menti harcok egyik színhelye

zuhogó esőben, halálosan kimerültek a küzdelemben, elvesztették a győzelembe vetett hitüket.”⁷⁴ Az ellenforradalmi csapatok demoralizálásában jelentős szerepük volt a csehszlovák internacionalistáknak, akik felvilágosító munkát végeztek a félrevezetett légionáriusok között.⁷⁵

Még egy kis nyomásra és kitartásra lett volna szükség, s a szovjet erők birtokba vehetik Nyizsnyeugyinszkot. A cseremhovóiak katonailag kiképzetlen és fegyelmezetlen alakulatai megrettenve a tüzérségi tűztől, feladták állásaikat, s ezzel szabadon hagyták az omszki és sztretyenzki magyarok balszárnyát, akik ezután mást nem tehetek, mint visszavonultak.⁷⁶ A visszavonulást július 12-ig, Irkutszk feladásáig Müller Armand, Lányi Imre és Grimm csitai internacionalista osztaga fedezte.⁷⁷ Lányi a visszavonulás során Irkutszkban elesett.

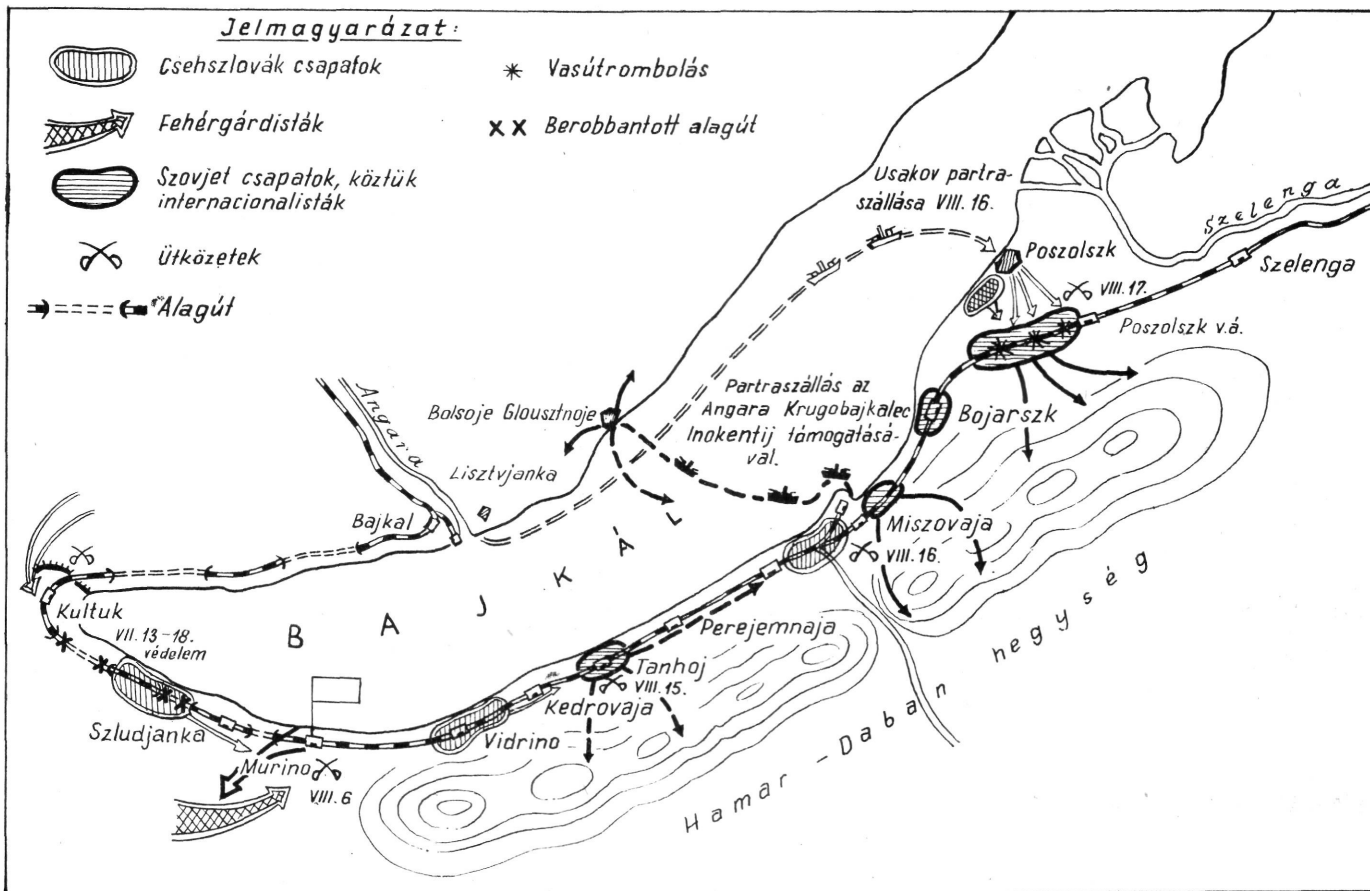
⁷³ Uo.

⁷⁴ Rudolf Gajda: i. m. 46. o.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Fried Dezső: i. m. 68. o.

⁷⁷ Müller Armand: A forradalom tüzeiben. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1959. 72—76. o.

A Bajkál menti harcok vázlata

A szovjet csapatok a Bajkál-tó partjára vonultak vissza, mely különösen alkalmas volt védelmi harcokra. A tavat vulkanikus, nehezen járható hegyek és áthatolhatatlan őserdők koszorúzzák. A part mentén sziklába vágva mintegy negyven alagúton át halad a vasútvonal.

A védelem megszervezésében kiemelkedő szerepük volt az internacionalistáknak, az osztrák Stephan Singer főhadnagynak, Omasztának, a magyar Fried Dezsőnek és másoknak. Singer a frontparancsnok helyettesének tisztét töltötte be. Fried Dezső, aki júliusban a vezérkari főnök helyettese, augusztusban pedig helyettes frontparancsnok volt, Berjozovkáról és más hadifogolytáborokból munkaerőt toborzott a Kultuknál folyó erődítési munkálatokhoz. Két jégtörő komphajót, az „Angarát” és a „Bajkált” lövegekkel szereltette fel, és megszervezte a bajkáli flotillát, amely a védelem megbízható magyarokból állott.⁷⁸ A flottilla saját deszant alakulattal is rendelkezett, amelyet részben csitai internacionalistákból szerveztek.⁷⁹

A szovjet erők a Kultuk és Miszovaja közötti térségben 6000—7000 főt tettek ki, a harcoló állomány Kultuk körzetében azonban mindössze 3000 emberből: a cseremhováí bányászok egyes osztagából, a csitai vasúti munkásokból, Müller Armand parancsnoksága alatt a csitai hadifoglyok egy vegyes internacionalista osztagából, az Ungár parancsnoksága alatt álló angarai zászlóaljából, az anarchisták csapatából, egy tüzérosztályból, egy páncélvonatról és megerősítésképpen a felfegyverzett „Bajkál” jégtörőből állott.⁸⁰ A harcosok mintegy felét az internacionalisták tették ki. A zsákmányolt okmányok, hadifogoly-vallomások és más források ennél magasabb arányt állapítanak meg.⁸¹ A csehszlovák parancsnokság július 31-i helyzetéről származó adatai szerint az internacionalisták az itt harcoló állomány 70%-át alkották.⁸²

Az egységes irányítás hiánya, az anarchisták fegyelmetlensége révén a fehér alakulatoknak sikerült a Kultuk előtt kiépített védőállásokat még azelőtt elfoglalni, hogy azokat a szovjet erők megszállták volna. A balszárnyon beszivárgó fehérek visszavonulásra készítették a védőket, akik Szluzjenkához vonultak vissza.

Az erőviszony ekkor erősen az ellenforradalmárok javára tolódott el. Vlagyivosztokban megdöntötték a szovjethatalmat, s az intervenció csapatok feltartóztatására Távol-Keleten jelentős erőket kellett bevetni.

Veszélyben volt a Bajkál mentén harcoló csapatok háta egy Mongóliából kiinduló támadással szemben is. Ezért Lavrov alakulatát Troickoszavszkba rendelték. Ide tartottak Kalarandasvili anarchistái is. Útközben július 19-én és 20-án Berjozovkán Lavrov felfegyverezte a hadifoglyok egy részét.

„Felállítottunk két gépfegyvert — emlékezik vissza később erre a mozgósításra Kőrösi Sándor — felsorakoztattuk a hadifoglyokat mind egy szálig: magyarokat erre — cseheket arra az oldalra, németeket amarra. Odament hozzájuk az orvos és megkérdezte:

- Mi fáj?
- Semmi.
- Tudsz löni?
- Tudok.

Megszámoltunk száz embert és elküldtük a vagonhoz, ahol kiadtuk a fel-

78 Rudolf Gajda: i. m. 50. o.

79 Fried Dezső: i. m. 68. o.

80 Müller Armand: i. m. 80—81. o.

81 VHA. OCSNR pro Rusko, Štab 2. div. kr. 12. II/78.

82 Uo.

szerelést. Így szedtünk össze 2800 magyart.⁸³ Közülük több mint ezren ténylegesen részt vettek a harcokban. Az önkéntesség elvének érvényesülése a harc különböző szakaszaiban viszonylagos volt. A fehérek általában mozgósították a csehszlovák, a délszláv, a román, az olasz hadifoglyokat, a vörösök pedig helyenként és időnként mozgósították a magyarokat, osztrákokat és a birodalmi németeket.

A Bajkál menti harcokban az első vonalban, a mögöttes területen, valamint hadimunkához közel 10 000 volt hadifogoly szolgálatait vette igénybe a Szibériai Központi Szovjet.⁸⁴

A Szlugyankából visszavonuló szovjet csapatok felrobbantották a 39. alagút bejáratát, s ezzel hosszabb időre megakadályozták az ellenfél szerelvényeinek előrenyomulását. Gajda hadifoglyokat, kínai és orosz munkásokat mozgósított a helyreállító munkához, amit a bajkái szovjet flottilla tüzérségi tüzrel és deszantok partrátételével késleltetett.

A fehérek szintén akcióba léptek. Pepeljajev ezredes hadtestét, amely tisztekből szervezett ezredekkel állott, a hegyi ösvényeken át a szovjet erők oldalába vetették be. Július végén Murinónál a vörösgárdisták kezdetben visszavetették Pepeljajev élosztágait.

Gajda ezt követően Pepeljajevvel a szovjet csapatoknak csapdát állított.

A hegyekben rejtőző fehérgárdista ezredek augusztus 6-án reggel váratlan csapással elfoglalták a pálya egy szakaszát Murino előtt, és elvágták az első vonalban harcoló csapatok szerelvényeit. Az első ellenlökést a fehérek visszavetették. „A legkritikusabb pillanatban a bolsevikok erősítést kaptak Murinóból — írja az ellenfél erejét kissé eltúlozva az itt kialakult csatáról Gajda —, mégpedig 4000 magyart. A magyarok a sűrű köd leple alatt oldaltámadást intéztek Pepeljajev ezredes csoportja ellen... A bolsevikok minden erejüket arra összpontosították, hogy ezt a csoportot elvágják a vasúti pályától, ha ugyanis sikerült volna ez a tervük, akkor a vonatokat is szabaddá tehetnék volna. A magyarok újabb támadása következtében Pepeljajev ezredes kénytelen volt visszavonulni, míg csapatainak egy része szétszóródott az erdőségekben.”⁸⁵

A fehérek túlereje a harcokban végül mégis felülkerekedett. Arcból támadó csapataik visszavetették a magyarokat. A szovjet erőkre Murinónál súlyos csapást mértek.

Az új védőállásokat Tanhoj állomása előtti völgyben magyar és német internacionalisták, csitai vasúti munkások és Metyelica irkutszki osztaga foglalta el. A balszárnyat az anarchisták biztosították, de a kritikus időben otthagyták állásaikat.

A murinói harcok idején az ellenfél erejének megosztása céljából az „Angara”, a „Krugobajkalec” és az „Innokentij” fedélzetén, valamint az utóbbi vontatta uszályon 150 csitai internacionalista indult vállalkozásra a Bajkál fehérek megszállta északnyugati partja irányába. Augusztus 4-én Glotousznojenál tüzérségi támogatással partraszálltak, elfoglalták a falut, majd miután pánikkeltés céljából elterjesztették, hogy mintegy ezer főt tesznek ki, s a part más pontjain is hasonló vállalkozásokra került sor, a viharos taven visszavonultak bázisukra.⁸⁶

83 HIL. FT. Internacionalista gyűjtemény, 118. doboz.

Стенограмма заседания интернационального землячества от 27/IV. 1933 г. —

Az eredeti a Szovjetunió Forradalmi és Szocializmus Építése Múzeumában van.

⁸⁴ Центральный Государственный Архив Советской Армии, (a továbbiakban ЦГАСА.) ф. 28361, оп. 3, ед. хр. 450, л. 36.; Л. И. Яковлев: Интернациональная солидарность трудящихся зарубежных стран с народами Советской России. 1917—1922 гг. изд. «Наука» Москва. 1964. стр. 147.

⁸⁵ Rudolf Gajda: i. m. 54—55. o.

⁸⁶ Világforradalom, Verhnyegyinszk, 1918. augusztus 13.

A flottillát a parton folyó harcok kötötték le, és elhanyagolta a járőrözést. Így lehetővé vált, hogy Usakov alezredes erős osztaga Poszolszknál, a Bajkái Front csapatainak hátában augusztus 16-án folyami gőzösökről és uszályokról akadálytalanul és észrevétlenül partraszálljon. Sőt, két hajójuk Tanhojnál meglepetésszerű tüzérségi támadást hajtott végre a szovjet flottilla és a part közelében harcoló csapatok ellen is.

Usakov alakulatának megjelenése Bojarszk és Kamenszk között megpecsételte a Tanhojnál harcoló csapatok sorsát. Nagy részük szétszóródott a környező hegyekben, csak 200 internacionalista, ugyanannyi csitai vörösgárdista és 25 anarchista törte át a fehérek gyűrűjét Poszolszknál.⁸⁷

Ezzel lezárultak a Mariinszktől a Bajkál keleti partjáiig mintegy három hónapig tartó harcok, amelyekben az internacionalistáknak — köztük különösen a magyaroknak — kiemelkedő szerep jutott.

A távol-keleti arcvonalon

Az Amur mentén és a Csendes-óceán partja közelében 1917 végén több mint 14 000 hadifogoly élt. A legénység nagy részét magyarok alkották. A vlagyivosztoki és a habarovszki bolsevik pártbizottság felvilágosító és szervező munkát végzett közöttük. 1918 tavaszán a hadifogoly-ügyek intézésével Kim-Sztankevicset, a Távol-Keleti Szovjet koreai származású külügyi népbiztosnőjét bízták meg. Áprilisban ide, messze keletre is eljutottak az Omszokban kiadott Forradalom c. lap számai. A konzervatív tisztek és a forradalmi érzelmű magyar és csehszlovák legénység között összeütközésekre került sor. A habarovszki élelmezési állomás parancsnoka, Nikolowski Ferenc főhadnagy a május 1-i tüntetésen részt vett legénységtől megvonta a pénzjárandóságot. A reakciós és a forradalommal szimpatizáló tisztek között is kiéleződött az ellentét. A svéd konzul közbenjárására a haladó elemek ellen hajszát indítottak. Válaszul a Távol-Keleti Népbiztosok Tanácsa május 22-én engedélyezte, hogy a hadifoglyok szabad polgárokként a táboron kívül is lakhatnak. Dr. Balló Gáspár zászlós, Teichner Ádám szakaszvezető, Taly András főhadnagy, Gaál Ferenc, Szalay István, Muntján János, Goldfinger Ágoston és mások részvételével Habarovszkban megalakult a magyar kommunista szekció, mely a hadifoglyok felvilágosítását és a Vörös Hadseregbe való toborzását irányította.⁸⁸

Május végén, amikor Kalmikov és Orlov fehérgárdistái átlépték Vlagyivosztoktól keletre Grogyekovónál a mandzsu—szovjet határt, a frontra irányították a csehszlovák internacionalista zászlóaljbat, amely 300 harcost számlált, továbbá a vlagyivosztoki internacionalista osztagot, amely 103 magyar, 26 kínai, 243 orosz és ukrán vöröskatonából állott,⁸⁹ egy lett századot, amelynek 150 főnyi állományát a nyikolszk-usszurijszki és szpaszki hadifogolytáborokból 200, többnyire magyar internacionalistával egészítették ki,⁹⁰ 200 nyikolszk-usszurijszki vasúti munkást, egy román internacionalista szakaszt (60 harcos) és még néhány délszláv internacionalistát, valamint egy páncélozott vonatot és 5 löveget. Az itt összpontosított, mintegy 1200 vöröskatonára harcolt két cseh internacionalista tiszttel, Vaclav Mirovsky és Josef

⁸⁷ В. В. Рябиков: Центросибирь. Новосибирское обл. изд. 1949. стр. 108—109.

⁸⁸ В. П. Голиков: В огне борьбы. Госполитиздат, Москва. 1958. стр. 74; Fővárosi Levéltár, Bp. Kir. ügyészség. 13/808/1920.

⁸⁹ А. Е. Антонов: Боевой восемнадцатый год, Москва. 1961. стр. 112.

⁹⁰ VNA OCSNR pro Rusko. Štab 2. div. kr. 12. 11/78. —
Боевое расписание противника . . . Док. от 20/VI.

A habarovszki internacionalista ezred zászlaja

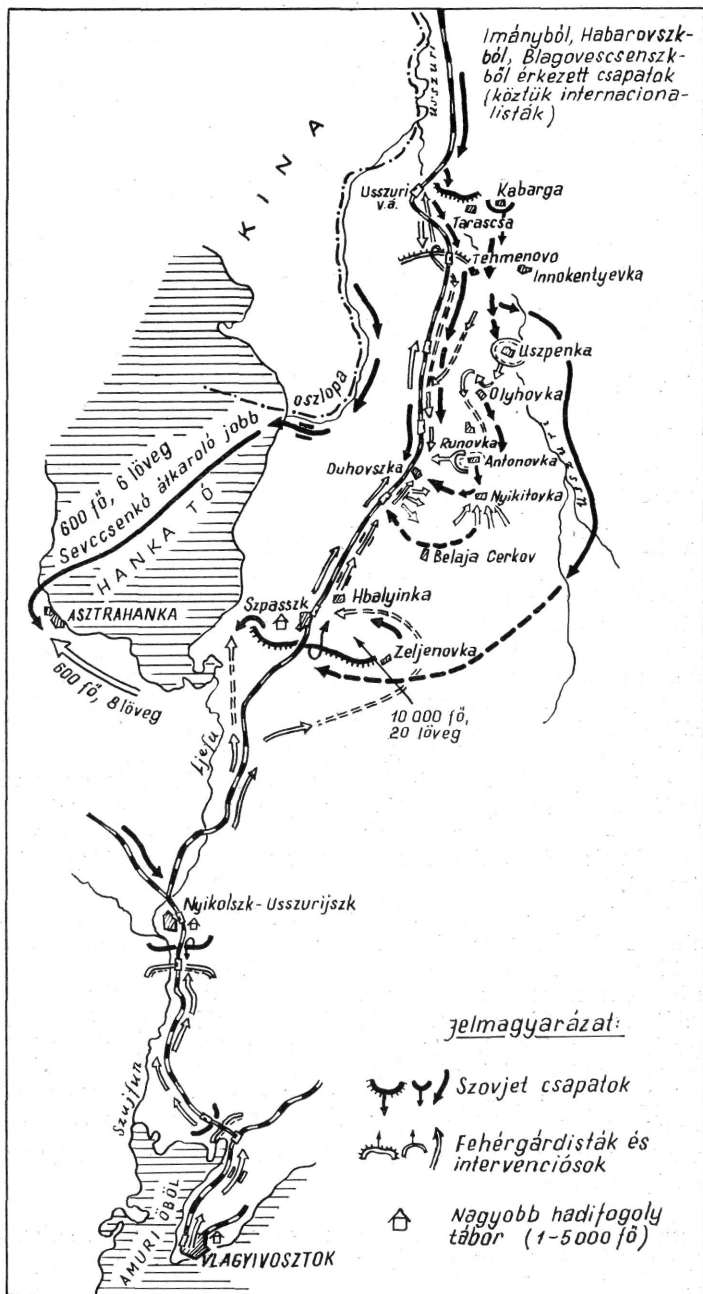
Klinder irányította. Néhány hét leforgása alatt sikerült a fehéreket a határon túlra szorítani.

Június 29-én Vlagyivosztokban az angol és az amerikai konzulátus aktív közreműködésével a csehszlovák csapatok egy része megtámadta a szovjetet és átvette a városban a hatalmat. A 3., a 4. és a 11. csehszlovák ezred katonái megtagadták a harcot a Vörös Hadsereg ellen, s ezért a lázadók lefegyverezték őket.

A meglepésszerű támadás a szovjetekhez hű erőket kiszorította a városból. Harcolva vonultak vissza Nyikolszk-Usszurijszkig, ahol megpróbálták feltartóztatni a több mint 60 főből álló, tüzérséggel jól megerősített csehszlovák ezredek előrenyomulását. A munkások mozgósítása mellett önkénteseket toboroztak a helyi fogolytáborokban. Július 2—3-án ide vonták vissza Groggyekovóból Mirovský és Klinder alakulatait. A csehszlovák csapatok adatai szerint ekkor a szovjet erők 3600 emberéből 800 volt magyar és német, 150 pedig csehszlovák.⁹¹

A lázadó csapatoknak sikerült birtokba venni a Henyin magaslatot, amely uralta Nyikolszk-Usszurijszk védelmi állásait. A frontparancsnokság az 1. internacionalista és a lett századot küldte a magaslat visszafoglalására, de azok, minden hősiességük ellenére sem tudták feladatukat teljesíteni. Az internacionalista század 376 harcosából, kiknek a zöme magyar volt, csak 179-en maradtak életben. Felmorzsolódott a lett század is, amelynek soraiban már

91 VHA. OČSNR pro Rusko. Výkony Výbor. kr. 18.

Az uszurijszki arcvonal

július 7-én csak 60 magyar maradt.⁹² Súlyos veszteséget szenvedtek az ellenforradalmárok is. A Henyin magaslatért folyó harcokban megsemmisült a 10. csehszlovák lövészezred, a 9. pedig súlyos veszteséget szenvedett.

Az állások további tartása lehetetlenné vált és a szovjet csapatokat július 5-én Szpaszk körzetébe kezdték átcsoportosítani, ahol a cementgyárnál levő dombokon foglaltak védelmi állásokat.

Nyikolszk-Usszurijszket csak nehezen vehették birtokukba a csehszlovák lázadók. A hadifoglyok egy része lefegyverezte a tétlenkedő táborórséget, felfegyverkezett és a házakból tüzelt a bevonuló fehér csapatokra.⁹³ A fogolytábor elfoglalása után a csehszlovák parancsnokság összeszedett egy csomó táborban maradt és addig passzívan viselkedő magyar hadifoglyot és Vlagyivosztockba irányította őket, azt állítván, hogy az arcvonalon harcban fogták el őket. Ezzel a manőverrel is igyekeztek a még ingadozó legionáriusokban a nacionalista gyűlöletet felkelteni.

A szpaszki védelem megerősítésére rendelték a blagovescsenszki internacionalista lovasosztályt, amely még 1918 márciusában részt vett Gomov atamán lázadásának leverésében.

A front parancsnokául a Távól-Keleti Népbiztosok Tanácsa Szakovics tüzértisztet nevezte ki, vezérkari főnök Radigin, volt tengerészhadnagy lett. Habarovszkban és környékén fokozott ütemben folyt a 18—42 éves munkások, a katonaköteles parasztság és a kozákság mozgósítása. Ezzel párhuzamosan haladt a hadifoglyok toborzása is. Ebben kiemelkedő szerepet játszott Balló Gáspár, aki a habarovszki szovjet végrehajtó bizottsága katonai osztálynak helyettes vezetője volt. Az újonnan szervezett zászlóaljkat azonnal a frontra irányították. A város helyőrségében — amely az ellenforradalmi megmozdulásokat fojtotta el, s a frontcsapatok hátát biztosította — átlagban 600 internacionalista teljesített szolgálatot. A magyar és csehszlovák forradalmi szervezet befolyása csak a városban és környékén 3000 hadifoglyra terjedt ki.⁹⁴ A toborzó tevékenység más városok és ipartelepek hadifoglytáborában is folyt, s július végén és augusztus közepén Szakovics főparancsnok közlése alapján 14 000 vöröskatonából és vörösgárdistából — csehszlovák adatok szerint 10 000 — akiket a front és a mögöttes területek védelmére mozgósítottak, a volt hadifoglyok 4000—4500 főt tettek ki.⁹⁵

A Külföldi Munkás Iparegyesületének segítségével a habarovszki szovjet megszervezte az 1. habarovszki internacionalista partizánosztagot. Parancsnokául Karais tengerészfelcsert, törzsfőnökéül pedig szentgáli Tóth Zoltán főhadnagyot neveztek ki. Az osztag 4 gyalogos századból — melyeknek összlétszáma 1200 embert tett ki —, egy könnyű tüzeosztályból (4 löveg), egy lovasosztályból, egy géppuskás osztagból (8 géppuska) állott. A hadtáp parancsnoka Sári zászlós, a lovasosztályé pedig Unger Béla zászlós volt.⁹⁶ Augusztus 10-én az osztag századaiból két zászlóaljat szerveztek, amelyek az arcvonal legharcképesebb alakulati közé tartoznak.

A helyi vasúti munkások magyar hadifogly-szakemberek segítségével páncélvonatot építettek.

⁹² VHA. OČSNR pro Rusko. Štab 2. div. kr. 12. II/78.; V. P. Golionko: i. m. 69. o.

⁹³ Борьба за власть Советов в Приморье (1917—1922 гг.) Владивосток. 1955. стр. 141.

⁹⁴ Vladimír Klecanda: Organizace československého vojska na Rusi v letech 1917—1920. Praha, 1921. (k nácrutu č. 3).

⁹⁵ VHA. OČSNR pro Rusko. Štab 2. div. kr. 12. II/78. Сводки от 14—18. VIII/V. P.; Golionko: i. m. 78. o.

⁹⁶ Государственный Архив Хабаровского Края, ф. 981, оп. 1, ед.хр. 1, л. 109. — V. P. Golionko: i. m. 74—75. o.

Július 16-án a fehér-cseh parancsnokság megkísérelte két oldalról átkarolni a vörös csapatok szpaszki állásait. A legerősebb ellenséges oszlop Zeljonovkánál megkerülte a szovjet védelem szabadon hagyott balszárnyát. Ekkor a frontparancsnokság egy internacionalistákból álló osztagot küldött, hogy vágja el a fehérek visszavonulási útját, vasút szerelvényen pedig vörösgárdistákat vetett harcba, hogy támadják szembe az előnyomuló ellenséges erőket. Az ellenforradalmi alakulat katonái két tűz közé szorultak, s pánikszerűen menekültek hátra. Az állások megkerülésének könnyebb elhárítása érdekében a Vörös Hadsereg egységei, mintegy 100 km-rel északabbra, Usszuri vonalára vonultak vissza,

A mozgósítások eredményeként a fehérek és a szovjet csapatok közötti erőviszonyok kiegyenlítődték. A Vörös Hadsereg egységei aktív hadműveletekbe kezdtek. Július 31-én Szakovics általános támadást rendelt el. A jobbszárnyon Urbanovics parancsnoksága alatt egy 4000 vöröskatonából álló támadó oszlop augusztus 1-én kemény küzdelemmel elfoglalta a csehszlovák védelem kulcsát jelentő Kauli magaslatokat. Sevcsuk parancsnoksága alatt egy 800 főnyi osztag az Usszuri folyó keleti partja mellett nyomult előre, azzal a céllal, hogy Szpászsk körzetében elvágja az ellenség visszavonulási útját.

Augusztus közepén a szovjet csapatok Nyikitovka és Duhovszka felé közeledtek. A balszárnyon harcoló habarovszki internacionalista osztag 7. zászlóaljának felderítői augusztus 16-án Afanaszejevka irányában megfutamítottak mintegy 400 fehérgárdistát.

Flegontov és Karaics egységei augusztus 23-án Duhovszkánál elérték a vasútvonalat, s elvágták a fehér-csehek, valamint Kalmikov alakulatainak visszavonulási útját. Ekkor lehetőség nyílt Vlagyivosztko felszabadítására. Az antanthatalmak azonban, látva csatlósaiik köszöbön álló vereségét, saját csapataikkal nyíltan beavatkoztak a küzdelembé.

Augusztus közepén már a partraszállt angol és francia zászlóaljak alkották a fehér-cseh és az ellenforradalom orosz csapatok tartalékát, amelyek a harcokba is kezdtek beavatkozni. A Fülöp-szigetéről Vlagyivosztkoiba rendelték a 27. és 31. amerikai gyalogezredeket. Az Amerikai Egyesült Államok beleegyezett nagyobb japán erők partraszállásába. Ezek hamarosan meg is érkeztek Vlagyivosztkoiba. A szövetséges intervenciók csapatok parancsnoka Otani japán tábornok lett, aki utasította a 12. japán hadosztályt, hogy nyomuljon előre Habarovszk irányába. A harcokba bekapcsolódott a 27. amerikai gyalogezred is.

Augusztus 23-án Flegontov, valamint Karaics orosz és internacionalista katonái még sikeresen visszaverték a japán elővédet, amelynek három századát semmisítették meg, 24-én azonban megindult az intervenciók általános támadása. Az erőviszonyok a frontális harc további folytatásához a szovjet csapatok számára kedvezőtlenekké váltak. 11 000 vörös gyalogos és tüzér, valamint 900 lovas állt szemben 60 000 japán, 1000 francia, 1000 angol, 3000 amerikai, 14 000 csehszlovák intervencióssal és 6000 orosz fehérgárdistával⁹⁷ — nem is beszélve a partra tett külföldi csapatok technikai és anyagi fölényéről.

A Vörös Hadsereg orosz és internacionalista alakulatai utóvéd harcokat folytatva vonultak vissza Habarovszk irányába. Szeptemberben az intervenciók és a fehérek teljesen urai lettek Szibériának és Távol-Keletnek. Néhány száz internacionalista a tajgába vonult, hogy kivárja a partizánharc megkezdésére alkalmas időpontot.

97 *Vladimir Klecanda*: i. m. č. 4. (térképvázlat)

Az internacionalisták katonai szerepe 1918 nyarán a Volga mentén, az Urálban, Szibériában és Távól-Keleten

Szibériában és Távól-Keleten a szovjetek átmenetileg vereséget szenvedtek. A harc mégsem volt értelmetlen. 1918 májusától szeptemberig, majdnem négy hónapon át a Bajkái Front, a Bajkálontúli Front és az Usszurijszki Front csapatai lekötötték a csehszlovák hadtest alakulatainak több mint a felét, a 3. hadosztályt, amelynek a parancsnoksága Vlagyivosztokban székel, és a 2. hadosztályt, amely Kurgántól keletre tartotta megszállva a szibériai vasútvonalat, összesen több mint 25 000 embert.⁹⁸ Lekötötték továbbá Szemjonov és Kalmikov atamán, Horvát tábornok és Pepeljajev ezredes közel 12 000 fegyérgárdistáját, valamint júliustól szeptember közepéig 60 000 japán katonát, és az amerikaiak, az angolok és franciák 5000 embert kitevő intervenciós seregét.⁹⁹

Ennek a több mint 100 000 jól felszerelt és kiképzett katonát számláló erőnek csak részleges bevetése a Volga mentén, az Urálban támadó, jól szervezett és harcedzett csehszlovák és orosz fegyérgárdista csapatok támogatására, amikor azok június, július és augusztus folyamán a forradalom központja, Moszkva felé törtek, beláthatatlan következményekkel járhatott volna.

Ekkor folyt ugyanis a Vörös Hadsereg csapatainak mozgósítása. Június elején és közepén az ellenforradalmi lázadás kibontakozásakor a Keleti Front mindössze 20 000 emberrel rendelkezett, melyből mintegy 4000 volt internacionalista,¹⁰⁰ s csak a hó végén érte el az 50 000-es létszámot.¹⁰¹ Július és augusztus folyamán a Volga mentén és az Urálban a Vörös Hadsereg védelmi harcokra kényszerült. Az erélyes mozgósítások és átcsoportosítások azonban már augusztus végén éreztették hatásukat.

A szovjetköztársaságot ekkor keletről fenyegette a legfőbb veszély. Ebben a kritikus időszakban az intervenciós és ellenforradalmi erők feltartóztatásából a helyi munkások és szegényparasztok mellett, akik a harcok fő terheit viselték, a hadifoglyok soraiból kikerült internacionalisták derekasan kivetették részüket. Az uszurijszki arcvonalon és a Szemjonov-arcvonalon a harcosoknak csaknem egyharmadát, a Bajkál mentén küzdő szovjet csapatoknak mintegy felét alkották. Több ezren harcoltak az Urálban és a Volga mentén. Az orosz munkásokkal, szegényparasztokkal vállvetve vívott hősi küzdelmük, helytállásuk megteremtette a Vörös Hadsereg első komoly győzelmeinek feltételeit, időt biztosított a szovjet erők mozgósításához, kiképzéséhez és felvonulásához, végeredményben annak a hátrányos katonai helyzetnek a felszámolásához, amelyet az ellenforradalmi lázadás váratlansága okozott.

A magyar kommunista csoport jelentése szerint 1918 őszén a harcban álló 50 000 internacionalistának — akikről akkor adatokkal rendelkeztek — 60—70%-a volt magyar.¹⁰² A jelzett időben kezdett csökkenni az internacionalisták súlya és szerepe a Vörös Hadseregben, mivel a középparasztság politikai magatartásában ekkor következett be a fordulat a szovjethatalom javára. Szeptembertől megkezdődött a dolgozó parasztság fegyveres szolgálatra al-

⁹⁸ В. В. Хрулев: Чехословацкий мятеж и его ликвидация. Москва. 1940. стр. 10.

⁹⁹ Vladimir Klecanda: Operace československého vojska na Rusi v letech 1917—1920. Praha. 1921. — č. 4.

¹⁰⁰ Ju. Scserebakov: i. m. 304. o.

¹⁰¹ С. М. Кляцкин: На защите Октября. Изд. «Наука» Москва. 1965. стр. 207.

¹⁰² ЦПА ИМА. ф. 17. оп. 4, ед-кр. 35, л. 21. — Közli Zsilák András: Az OK(b)P magyar csoportjának szerepe a Vörös Hadsereg internacionalista egységeinek szervezésében (1918—1919) — Történelmi Szemle, 1961. 3. sz. 352. o.

kalmas korosztályainak mozgósítása. Ennek ellenére, 1918 októberének elején a Vörös Hadsereg személyi állományának még 10—11%-át az internacionalisták alkották.¹⁰³

АНТАЛ ЙОЖА:

РОЛЬ ВЕНГЕРСКИХ ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТОВ В БОЯХ В ПРИВОЛЖЬЕ И СИБИРИ ЛЕТОМ 1918 ГОДА

Резюме

Статья избрала своей темой самый значительный период военной роли венгерских военнопленных, взявших оружие в защиту Советской власти.

Молодое рабоче-крестьянское государство — после подписания мирного договора в Брест-Литовске — подавляющую часть своего военного потенциала сосредоточило в завесах, созданных в интересах отражения возможного нападения немецких войск. Численность советских войск, боровшихся на юге России против армий Деникина и Краснова была значительной. На Южном-Урале шли бои против банд Дутова, а в Забайкалье против банд Семёнова.

Трудности продовольственного снабжения потребовали усиления принудительного сбора излишков пшеницы, что в свою очередь привело к росту неустойчивости середняков. Таким образом главным источником пополнения армии стал рабочий класс. До тех пор, пока в рядах середнячества не произошёл решительный переворот и оно не проявило готовность к вооруженной поддержке советской власти, до тех пор, пока не закончилось обучение военному делу рабочих, мобилизованных вслед за внезапным восстанием чехословацкого корпуса — вышедшие из рядов военнопленных и имеющие боевой опыт интернационалисты — среди них и венгры — играли значительную роль в составе воинов Красной Армии.

В то время, когда численность воинских частей Восточного Фронта, созданного на Урале и в Приволжье на протяжённости в несколько тысяч километров против чехословацких и русских контрреволюционных отрядов, пользовавшихся поддержкой антанта ели превысила 20 000 человек (из них ок. 4000 чел. являлись интернационалистами) и только к концу июня достигла 50 000 человек, местные советы, созданные в районах вдоль транссибирской железной дороги, явившиеся очагами местного сопротивления, до сентября 1918 года продолжали своё героическое сопротивление против контрреволюционных японских, английских, американских, французских и китайских интервентов.

Образовались местные фронты. Из них самыми значительными являлись: Байкальский фронт, около половину личного состава которого составляли интернационалисты, Забайкальский фронт, созданный против наёмников Семёнова, Уссурийский фронт между Владивостоком и Хабаровском, служивший для отражения чехословацких, японских, английских и американских интервентов. Примерно одна третья часть боевого состава последних двух фронтов состояла из добровольцев-интернационалистов, а 60—80% из них были венгерские военнопленные. Своей героической борьбой, плечом к плечу с русскими рабочими и бедняками они в течение почти четырёх месяцев задерживали более 100 000 хорошо вооруженных солдат контрреволюционеров и интервентов и препятствовали их присоединению к контрреволюционерам, наступавшим в Приволжье. Выполнив свой долг, они таким образом обеспечили время для мобилизации, обучения и укрепления советских войск. В конечном счёте они способствовали ликвидации того невыгодного положения, которое было вызвано внезапностью контрреволюционного мятежа. Этим самым они внесли значительный вклад в создание предпосылок для первых приволжских побед Красной Армии.

Статья подробно останавливается на роли венгерских интернационалистов, (под руководством Бела Куна и Тибора Самуели) в подавлении московского мятежа эсеров в первой половине июля 1918 года. Далее статья занимается вопросом участия интер-

103 С. Рабинович: История гражданской войны. Под ред. И. Минца. Москва. 1935. стр. 66.

националистов в подавлении контрреволюционных мятежей в Симбирске, Ливнах Ярославле и Астрахане.

Осенью 1918 года значение и роль интернационалистов в рядах Красной Армии потеряло свое прежнее значение вследствие решительного переворота в политическом настроении середняков в пользу советской власти. Этот переворот все больше выражался в результатах мобилизации призывного контингента трудящегося крестьянства.

Все же — вопреки снижению роли и значения интернационалистов — в начале октября последние составили ок. 10—11% всего личного состава армии.

ANTAL JOZSA:

DIE ROLLE DER UNGARISCHEN INTERNATIONALISTEN IN DEN KÄMPFEN IM WOLGAGEBIET UND IN SIBIRIEN IM SOMMER 1918

Resümee

Die Studie wählte zu ihrem Thema die bedeutendste Periode der militärischen Rolle der ungarischen Kriegsgefangenen, die zur Verteidigung der Sowjetmacht zur Waffe griffen.

Der junge Arbeiter-Bauernstaat konzerrierte nach der Unterschrift des brest-litowsker Waffenstillstandes einen grossen Teil seiner militärischen Macht in die Sicherungszone, der gegen einen eventuellen Überfall der deutschen Truppen bestimmt wurde. Bedeutend war der Bestand der in Südrussland gegen Denikins und Krasnows Truppen kämpfenden sowjetischen Kräfte. Im Südural kämpfte man gegen die Dutow-, jenseits dem Bajkal gegen die Semjonow-Banden.

Die Verpflegungsschwierigkeiten machten eine Steigerung der Requirierung der Getreideüberschüsse notwendig, was die Schwankung der Mittelbauernschaft bemerkbar vergrösserte. So wurde die Arbeiterklasse zur Hauptquelle zum Ersatz des Heeres. Bis es in den Reihen der Mittelbauernschaft nicht zu einer entscheidenden Wendung kam und sie noch nicht bereit war, die Sowjetmacht mit der Waffe zu unterstützen, bis man die Ausbildung der Arbeiter, die wegen des unerwarteten Aufstandes des tschechoslowakischen Korps mobilisiert wurden, beendigte, spielten die aus den Reihen der Kriegsgefangenen hervorkommenden und kampferfahrenen Internationalisten — unter ihnen auch die Ungarn — im Kampfbestande der Roten Armee eine bedeutende Rolle.

Während die gegenrevolutionären tschechoslowakischen und russischen Truppen von der Antante unterstützt wurden, zählten die ihnen gegenüberstehenden Truppen der Ostfront längs des Urals und der Wolga, in einer Länge von mehreren tausend Kilometer in den ersten Wochen kaum über 20 000 Mann (von diesen 4000 Internationalisten) und erreichten nur Ende Juni die Zahl von 50 000. Die Truppen der Sowjets, die längs der transsibirischen Eisenbahnlinie Verteidigungsbasen bildeten, leisteten bis September 1918 den gegenrevolutionären Truppen, den japanischen, englischen, amerikanischen, französischen und chinesischen Interventionisten gegenüber heldischen Widerstand.

Es bildeten sich lokale Fronten. Unter diesen die bedeutendsten waren: die Bajkal-Front, deren Bestand zu ufg. einer Hälfte Internationalisten bildeten; die Front über dem Bajkal, die gegen die Söldner Semionows organisiert wurde und die Ussurik-Front, die zwischen Wladiwostok und Habarowsk lag, zur Aufhaltung der tschechoslowakischen, japanischen, englischen und amerikanischen Interventionisten. Den Bestand der beiden letzteren bildeten zu ufg. einem Drittel internationale Freiwillige, deren ufg. 60—80% aus ungarischen Kriegsgefangenen bestand. Schulter an Schulter mit den russischen Arbeitern und Kleinbauern kämpfend, hielten sie beinahe vier Monate hindurch 100 000 gut ausgerüstete Soldaten der Gegenrevolutionäre und Interventionisten auf und vereitelten ihre Vereinigung. Indem sie sich so behaupteten, sicherten sie Zeit, die sowjetischen Kräfte zu mobilisieren, auszubilden und aufmarschieren zu lassen, d. h. zur Liquidierung jener nachteiligen Lage, die die unerwartete gegenrevolutionäre Meuterei

verursachte. Dadurch trugen sie bedeutend dazu bei, Bedingungen zum ersten Sieg bei der Wolga zu schaffen.

Die Studie analysiert ausführlich die Rolle, welche die ungarischen Internationalisten, geführt von Béla Kun und Tibor Szamuely in der Niederschlagung des Aufstandes der Sozialrevolutionären (Esseren) in Moskau in der ersten Hälfte des Juli 1918 spielten. Befasst sich weiterhin mit der Teilnahme der internationalen Rotarmisten gegen die gegenrevolutionären Meutereien von Jaroslaw, Simbirsk, Liwni und Astrahan.

Im Herbst 1918 verminderte sich die Wichtigkeit der Rolle der Internationalisten schnell, da das politische Verhalten der Bauernschaft, gegenüber der Sowjetmacht eine Wende nahm, die in den Erfolgen der Mobilisierung der wehrpflichtigen Jahrgänge der arbeitenden Bauern mehr und mehr zur Geltung kam. Trotzdem bestand Anfang Oktober der Personalbestand des Heeres noch zu ugf. 10—11% aus freiwilligen Internationalisten.

